پر اندلس(سپین) د مسلمانانو واکمنۍ ته لنډه کتنه

ليکنه: محمد رسول پېروز(زبير افغان)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

۱	د لیکوال سریزه	۱
۲	تر اسلام مخکې د اندلس شالید	۳
۳	د اندلس د نومونې وجه	۳
۴	جغرافیه او حدود یې	۵
۵	سیاسي او اقتصادي وضعیت	۵
٦	د قوطیانو شمېر او د مشر ټاکلو طریقه	٦
۷	رسمي مذهب او ژبه یې	۷
۸	ټولنیز ژوند	۸
۹	اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه	۹
۱۰	پر اندلس د مسلمانانو برید	۱۱
۱۱	په اندلس کې د مسلمانانو لومړنۍ اشتباه	۲۰
۱۲	د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پریکنده ماتې	۲۲
۱۳	د اندلس پر خاوره اموي خلافت	۲۵
۱۴	اندلس ته د تیریدلو فکر	۲٦
۱۵	د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول	۳۰
۱٦	د خلافت سقوط	۴۲
۱۷	مرابطین په اندلس کې	۵۲
۱۸	له قدرته د ملوك الطوائف ایسته کول او د اندلس اتحاد	۵۵
۱۹	د غرناطې د مملکت دور(یا وړوکی اندلس)	٦۰
۲۰	د غرناطې سقوط او په اندلس کې د مسلمانانو د دورې پای	٦۲
۲۱	په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه	٦۵
۲۲	ماخذونه	٦۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د لیکوال سریزه

الْحَمد لله المتفرد بِالْبَقَاءِ والقدم، المنزه عَن الفناء والعدم، وصلواته على رَسُوله مُحَمَّد خير بريته، وعَلى آله وَصَحبه وأزواجه وَذريته.

دغه لیکنه مې د پوهنتون له لوري راته صنفي فعالیت په توګه انتخاب شوې وه چې موضوع د هغوی وه او تحقیق یې باید ما خپله کړی وای. نو لومړی مې دا لیکنه په پوهنتون کې استاد ته وړاندې کړېده چې تر هغه وروسته استاد وهڅولم چې دا لیکنه یو ځای خپره کړم څو نور کسان ورڅخه استفاده وکړي، له دې امله مې وغوښتل چې د کتاب په بڼه یې واوډم او بیا یې انلاین کړم چې د ګټې اخیستنې وړ شي.

د کتاب مراجع په اخر کې ذکر شوي دي، که څه هم محدود دي، خو ما پر هغو کتابونو تکیه کړې ده چې تر ډېره حده یې له خرافاتي روایاتو او بې ځایه ادعاګانو څخه ډډه کړې ده، ځینې مشهورې کیسې چې د اندلس په اړه په کتابونو کې موږ لوستې وې، هغه بې اساسه وې چې ما یې ځای پر ځای یادونه کړې ده او د رد دلایل مې هم ورسره راوړي دي.

مراجعو ته حوالې په لمنلیک کې راغلې دي چې لوستونکو ته اساني شي څو نه د کتاب لوستلو تسلسل یې ګډوډ شي او هم که یې ځای پر ځای د سرچینې کتل غوښتل هغه هم ژر پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ په اړه دقیقه پریکړه نه شي کیدای، د یوې موضوع په اړه منفي یا مثبت دریځ د هغې د دلایلو قوت او ضعف ته په کتو کېږي چې بیا هم سل سلنه پریکړه نه وي بلکې ترجیح ور کول کېږي، نو که دلته زه د ترجیحي قضاوتونو په اړه تر یوه بریده ښه وم، دا به مې د ښې مطالعې او غوره سرچینو پر انتخاب دلالت کوي او که خطاوتلی وم، نو زما قصور او نقص به په ګوته کوي.

په پښتو کې د اندلس په اړه زیاته څه نه دي لیکل شوي، که څه هم د موضوع دومره لویه ده چې باید د ماسټرۍ تیزس یا د دوکتورا ریزلټیشن پر ولیکل شي، اما زما دغه کار ښايي د راتلونکو زیاتونو لپاره یو ګام وي. نور ورځئ کتاب ته چې تاریخ ته مو ورسره بوزي.

پېروز

۲۹/۱۱/۲۰۲۰

۹/۹/۱۳۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اسلام مخکې د اندلس شالید

د اندلس د نومونې وجه:

د اندلس پخوانی نوم ایباریه دی، رومیان چې دې سیمې ته راغلل د هسپانیه نوم یې پر کیښود چې وروسته په منځنیو پیړیو کې په سپین واوښت.[۱]

د اندلس اوسنی نوم اسپانیه(هسپانیه) او پرتګال دی، شپږلکه کیلو مترمربع مساحت لري. د میلاد په دریمه یا هم د پنځمې پیړۍ په شروع کې د فندال په نوم یو قوم چې عرب یې وندال وایي، له سویډن، ډنمارك او ناروې څخه همدغې سیمې ته را وکوچیدل البته ځینو مورخینو دغه قوم او ورسره نور یې جرمني یاد کړي دي. د فندال معنا ده وحشت، کوچیتوب او له مدنیته پردیتوب، دغه کوچي قبایل په همدې سیمه کې د لیږ وخت لپاره واوسیدل له دې امله دغه منطقه د فندلسیا نوم واخیست چې وروسته اندلسیا/اندلس شوه. له دوی سره قوطیانو جګړې وکړې چې په پایله کې یې د عیسویانو د قوط په نوم یوې ډلې حاکمیت واخیست او د مسلمانانو تر راتلو یې حضور در لود.[۲]

خو ابن اثیر(مړینه: ۶۳۰هـ) په الکامل في التاریخ کې د اندلس د نومونې بله وجه هم ذکر کړې ده. دی وایي:

أَوَّلُ مَنْ سَكَنَهَا قَوْمٌ يُعْرَفُونَ بِالْأَنْدَلُشِ، بِشِينٍ مُعْجَمَةٍ، فَسُمِّيَ الْبَلَدُ بِهِمْ، ثُمَّ عُرِّبَ بَعْدَ ذَلِكَ بِسِينٍ مُهْمَلَةٍ، وَالنَّصَارَى يُسَمُّونَ الْأَنْدَلُسَ أَشْبَانِيَةَ، بِاسْمِ رَجُلٍ صُلِبَ فِيهَا يُقَالُ لَهُ: أَشْبَانِسُ، وَقِيلَ: بِاسْمِ مَلِكٍ كَانَ بِهَا فِي الزَّمَانِ الْأَوَّلِ اسْمُهُ إِشْبَانُ بْنُ طِيطَسَ، وَهَذَا هُوَ اسْمُهَا عِنْدَ بَطْلَيْمُوسَ. وَقِيلَ: سُمِّيَتْ بِأَنْدَلُسَ بْنِ يَافِثَ بْنِ نُوحٍ

---

[۱] تاریخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ۱۱/۱

[۲] اندلس من الفتح الی السقوط: ۷/۱، قادة فتح الاندلس: ۵۶/۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ عَمَّرَهَـا. قِيـلَ: أَوَّلُ مَـنْ سَـكَنَ الأَنْـدَلُسَ بَعْـدَ الطُّوفَـانِ قَـوْمٌ يُعْرَفُـونَ بِالأَنْدَلُسِ، فَعَمَرُوهَا وَتَدَاوَلُوا مُلْكَهَا دَهْرًا طَوِيلاً، وَكَانُوا مَجُوسًا.[٣]

ژباړه: لومړی هلته د اندلش په نوم قوم اوسیده چې په شین ویل کېږي، دغه سیمه د دوی په نوم ونومول شوه، بیا یې شین په سین واوښت، نصارا اندلس ته اشـبانیه وایي، د هغه کس په نوم یې یادوي چې دلته راځړول شوی د هغه نوم اشبانس و، بل قول دادی چې د اشبان بن طیطس په نوم دغې سیمې پاچا در لـود چـې دغـه نوم د اندلس لپاره مشهور جغرافیه پوه بطلیموس هم تایید کړی دی، د بل قول له مخې لومړی دا سیمه د نوح علیه السلام یوه لمسي اندلس بن یافث بن نوح وادانه کړه، بل قول دادی چې دلته لومړی تر طوفان وروسته د انـدلس پـه نـوم یـو قـوم اوسیده چې دا سیمه یې ودانه کړه او زیات وخت یې پکې پاچاهي وکړه، د دیـن له مخې مجوسیان وو.

د اندلس اطلاق یا پر ټول پرتگال او زیـاتره اوسـنی سـپین بانـدې کېـږي یـا هـم اندلس هغې سیمې ته ویل کېږي چې مسلمانانو حکومت پر کړی دی.[٤]

---

[٣] الكامل في التاريخ : ٤/ ٣٥.

[٤] قادة فتح الاندلس: ٥٧/١.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جغرافيه او حدود يې:

اندلس يا جزيره نما ايبيريه د اروپايي وچې په جنوب لويديځه برخه کې واقع ده، جنوب ته يې د فرانسې البرت غرونه دي، همداشان يې له افريقايي وچې څخه د جنوب په خوا کې د جبل طارق تنگی بيلوي چې له ختيځه تر لويديځه يې عرض له ۱۳ تر ۳۷ کيلو ميټره کېږي. دغه تنگی له بحر الاخضر يا اقيانوس او هم له بحر متوسط سره مبنلي.

شمال او شمال لويديځ ته يې بحر الاخضر دی، لويديځ سواحل يې هم د محيط الاطلسي يا اقيانوس پر سمندر دي، ختيځ او جنوب ختيځ سواحل يې بيا پر بحر متوسط يا سپين سمندرگي دي چې بحر رومي يا بحر شامي هم ورته وايي.[5]

سياسي او اقتصادي وضعيت:

د اقتصاد له مخې اندلس پياوړی و، زراعت، معدنيات او تجارت يې درلـودل. دا هغه عوامل وو چې پر دغه مهمه جغرافيه يې نـورو قوتونـو تـه د ور ختلـو زړه ور کاوه. تر ميلاد ۲۷ کاله وړاندې روميانو د خپل مشر اوگستس پـه مشری وکـولای شو چې اندلس لاندې کړي، د ميلاد په شروع کې د هغه ځای محلي اوسيدونکو رومي صبغه اخيستې وه، روميـانو د څو پيړيـو لپـاره دلتـه واک وچـلاوه، امـا د پنځمې ميلادي پيړی له شروع سره چې دغې سيمې تـه جرمنـې او نـورو قومونـه راغلل لکه فنډال، الالان، سـويفي، دا نـو ۴۰۸م سـنه وه چـې دغـه اشـغال نـورو سختو کورنيو جگړو ته لار پرانيسته او تر ډېره وخته دغـو قومونـو او قـوط غـربي جگړه مارو يو د بل وينې توی کولې. قوط اصلا له شمالي اروپا څخه راغلي دي، فنډال او نور قومونه هم د دغې سيمې اصل هستوگن نه دي، اما دوی يا د قوط د

---

[5] قادة فتح الاندلس: ۵۶/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترې قبيلې يوه بله ښېنه دي چې اصل يې ممکن له قوط سره يو وي، يا هم لکه مخکې چې مو وويل له ناروې او شاوخوا سيمو دلته راغلل چې د قوطيانو له راتلو سره په جګړه اخته شول او په اخر کې يې قوط د روميانو ملاتړ هم تر لاسه کړ چې فنډال او نور قبايل يې مات کړل او د اندلس پر جزيره نما يې د قوطيانو پاچاهي شوه چې دوې پېړۍ يې دوام وکړ.[٦]

قوط غربيان دغه مهال په غاله(ګاله) د فرانسې جنوب کې اوسېدل چې سختو جګړو يې د الا لان او فنډال قووت ور اوبه کړ او په ۴۲۹م کې مجبور شول چې شمالي افريقا ته د سمندر له لارې وتښتي، په دې ډول قوط وتوانيدل هسپانيه ونيسي او تر دغه مهال چې لا په شمال غربي سيمو کې د سويفي پاچاهي موجوده وه پر هغې يې هم برى تر لاسه کړ.[٧]

د قوطيانو شمېر او د مشر ټاکلو طريقه:

که څه هم د هغه وخت په اړه د حصائيې معلومات نه شته خو له نويو مورخينو ځينو اندازه کړې ده چې د دوى شمېر له دوه لکه بيا تر څلور لکه رسيده چې د اصلي اوسيدونکو شمېر يې له شپږ ميليونه تر اووه اټکل شوى دى.

د واکدارۍ نظام يې پاچاهي او پر انتخاب ولاړ و، مشر به د نورو مشرانو او مذهبي کسانو له لوري ټاکل کيده، ځينو کسانو يې هڅه وکړه چې نظام مورثي کړي، خو دغه هڅې يې بريالۍ نه شوې، پاچا به اصل له قوط قوم سره اړه درلوده، له مشرانو څخه به و او ښه اخلاق به يې درلودل. مشر به د نورو قومي مشرانو له منځه انتخابيده اما وروسته يې عادت دا شو چې زورور به عرش د تورې په زور نيوى او پاچا به د پوخ مشر هم و.

---

[٦] دولة الاسلام في الاندلس: ١/٢٧- ٢٩.
[٧] تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ١/١٣.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا کولای شول چې مذهبي کسان له خپلو منصبونو لرې کـړي، د چـارو پـه اړه چې يې څنګه خوښه وه هغه ډول به يې پريکړې کولې، پاچا يو مشورتي بورډ هم درلود چې د چارو په اړه يې مشورې ور کولې او خو لويه برخه واک له پاچا سره و، له دې امله نو دغه بورډ چنداني اثر نه در لود، پاچا به احکام صادرول، قوانين يې جاري کول او د مهمو امورو په اړه يې فيصلې کولې چې د مخې نيولو څـوک يې نه و.

رسمي مذهب او ژبه يې:

د هسپانيه خلک د ورميانو تر راتلو مخکې بت پرستان وو، کلـه چـې روميـان پـر دغه سيمه واکمن شول نو عيسوي مذهب يې رواج کړ چې وروسته د دغې سيمې خلک هم په عيسوي مذهب شول؛ ځکه خلک د خپل واکمن په رنګ رنګېـږي او مورږ يادونه وکړه چې د دې سيمې خلکو د روميانو صبغه خپله کړې وه.

طليطلې يو لوی مجلس درلود چې زياتره غړي يې مذهبي کسان وو، دوی بـه پـه ځينو وختونو کې سره راټوليدل چې د هيواد د سترو قضاياؤ په اړه نظر ور کړي، د قوطيانو د واک مهال دا يو ستر ديني او سياسي قووت و. قوطيان له خپل سـخت وحشيتوب سره کلک مذهب پاله هم وو چې مذهبي کسانو ته يې زيات درنـاوی در لود، له دې امله نو مذهبي کسانو د اشرافو په شان ژوند در لود او له خلکو يې ډېر ثروت او مالونه تر لاسه کول.[۸]

قوطيانو چې د کاتوليک عيسويانو مذهب غوره کړ دغه مجلس يـوه رسـمي بڼـه واخيسته چې د پاچـا پـه امـر بـه دايـر کيـده، لوړپـوړي دولتـي کسـان بـه ورتـه راغونډيدل، په يوه وخت کې هم سـياسي او هـم دينـي مجلـس بلـل کيـده چـې

---

[۸] دولة الاسلام في الاندلس: ۳۰/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احکام او قوانین به یې د ګڼو قضایاو په اړه ور کول، تر دې وروسته یې واک پراخ شو، ان د سترې محکمې بڼه یې خپله کړه، د نورو بانفوذه قومي مشرانو مجلس هم دې دیني مجلس ته ورګډ کړل شو، نو د دولت په چارو کې د نظر ورکولو ستر مجلس وګڼل شو چې د نظر ور کولو له اړخه د طلیطلې مجلس تر ټولو ستر بلل کیده.[۹]

د اندلس لویه برخه اوسیدونکي د رومیانو له راتلو سره په مسیحي دین شول، رومیان کاتولیک وو، خو غربي قوطیان په لومړي سر کې اریوسي مذهبه وو چې عیسی علیه السلام یې بشر ـ باله، تر ۳۷۷م همدغه باور دوام در لود، تر دې وروسته د ریکارید په وخت کې چې ۵۸۶م سنه کیده قوطیان هم د کاتولیک مذهب ته مایل شول. دغه یاد پاچا په دولتي کچه د یوه خاص مذهب له ملاتړه لاس واخیستل، په دې توګه ټولې کلیساوې د قوطیانو د واک مهال سره متحدې شوې او د کاتولیک مذهب له ملاتړه د پاچا تر نه ملاتړ وروسته رسمي ژبه لاتیني وټاکل شوه چې په ټولو ښارونو کې همدغه رسمي ژبه اعلان شوه.[۱۰]

ټولنیز ژوند:

هلته ولس درې طبقو ته ویشل شوی و: یوه د اشرافو طبقه وه، بله عامه طبقه وه او دریيمه یې د غلامانو طبقه وه چې وروستۍ دوې طبقې په خپل ژوند کې ازادې نه وې، حتا د عامو خلکو څخه څوک له یوه ښاره بل ته نه شوای نقلیدلای که تللی وای، بیرته یې اصل ښار ته واپس کاوه. د غلامانو خو هیڅ هم خپل نه وو، دوی په ټوله معنا د بل لپاره کار کاوه او خپل ژوند کې یې هیڅ نه درلودل. د یهودو ښه لویه برخه هم په طلیطله او شاوخوا سیمو کې اوسیدل چې هغوی هم تر غلامانو

---

[۹] تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۴/۱.
[۱۰] تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۷/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کم ژوند نه در لود، ځکه دوی له عام ولس سره مذهبي اختلاف در لود چې د دې اختلاف له امله هغوی په کرکه ورته کتل او د غلامانو په شان ژوند يې ورسره کاوه، که څه هم يهودو اشرافو او مخورو کورنيو ته رشوتونه هم ور کول اما له دې سره بيا هم په ښه ژوند کې نه وو او نه دا کار د ټولو يهودو په وس پوره و. يوازې اشراف او د واک خلکو ښه ژوند در لود نور خلک ټول د وسيلې په توګه د اشرافو او واکدارو لپاره ژوندي وو چې د ژوند هر څه يې په هر ګړي کې د بل لپاره کيدل او د واک بې انصافه واکدارانو به تل خپل بوج پر بې وزلو او کمزورو ور اچاوه چې د هغوی د واک ژرنده په وچليږي.[11]

اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه:

د عربو له جزيرې څخه د اسلام تر خپريدو وروسته مسلمانان په لنډ وخت کې د افريقا تر بيديا ورسيدل چې دلته د اسلامي لښکرو تر فراغت وروسته د وليد بن عبد الملک په وخت کې چې زياتره مسلمانان له خپل منځي اختلافونو خلاص شوي وو او په ختيځ و لويديځ کې د مسلمانانو لښکرو پر مختګونه کول، د اندلس لور ته هم په دې وخت کې اسلامي لښکرو سر ور ښکاره کړ. د عواملو په اړه يې ګڼ بحثونه شوي دي چې مسلمانان ولې اړ شول له افريقا څخه تر سمندر بلې غاړې ته يوې بلې وچې ته ور تير شي او د خپل بخت ستورى پکې وازمويي؟

د تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس ليکوال پر دې خبره زور راوړی چې مسلمانان يوازې د الهي پيغام د رسولو او نورو قومونو ته د اسلامي اخلاقو او ارزښتونو د ښودلو لپاره هم دلته راغلي وو او هم د نړۍ نورو برخو ته. ده په کلکه دا خبره رد کړې ده چې مسلمانان دې د مادياتو تر لاسه کولو لپاره هلته تللي وي

---

[11]تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱/ ۱۱- ۲۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا دې هم د پاچاهي و امپراتوري د پراخولو هوس تر دې ځایه رسولي وي. نوموړي لیکوال د هغو روایاتو ضعف ته هم اشاره کړې ده چې جولیان د سبته والي د خپلې لور د عزت په خاطر د هغه وخت له پاچا لذریق سره خپه شوی و، یا هم لذریق چې د انقلاب له لارې واک نیولی و، جولیان له پخواني حاکم غیطشه سره ښې اړیکې لرلې له دې امله یې غوښتل چې مسلمانان پر اندلس ور وخېژي نو دوی ته یې دعوت ور کړ، یا هم د د غیطشه ملاتړو له مسلمانانو وغوښتل چې لذریق له قدرته کښته کړي. دا ټول روایات نوموړي لیکوال ضعیف ګڼلي دي. ده یادونه کړې ده چې موسی بن نصیر له قیروانه یوه حمله پر سبته وکړه او له جولیان(یا یولیان) سره یې د سولې تړون وکړ چې له مخې یې هغه پر سبته والي پاته شو او مسلمانان قیروان ته ساتنه شول. نوموړی د بحث په اوږدو کې یوځای داسې کاږي:

لا سيما أننا نعلم أن دوافع العرب والمسلمين، والتي ذكرناها في أول الفصل، كانت قوية للفتح والتحرير، فلم يكونوا بحاجة لمن يحثهم على هذا الواجب المقدس، بل هم الذين اتخذوا بادرة الفتح بقيادة قائدهم الشجاع طارق بن زياد.[۱۲]

ژباړه: په خاص ډول چې په لومړي څپرکي کې موږ د عربو او مسلمانانو د جګړې عوامل یاد کړل چې د فتحې او ازادۍ لپاره هغوی خپل اسباب درلودل، دې ته یې اړتیا نه در لوده چې بل څوک یې دې مقدس مسوولیت ته وهڅوي، بلکې دوی د خپل غیرتي مشر په قیادت خپله د فتحې لپاره وړاندې کیدل.

---

[۱۲] تاريخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ۲۷)، البيان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۵/۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر اندلس د مسلمانانو برید:

لومړی په رمضان ۹۱ هـ کې چې له ۷۱۰ م سره یې سمون در لود لـه ۴۰۰ یـا ۵۰۰ مجاهدینو جوړ یوه کنډک د ابوزرعه طریف بن مالك په مشري پر اندلس بریـد وکړ، دا یـو لـوی جنگـي بریـد نـه و، بلکـې یـوه هڅـه وه چـې مسـلمانانو خپـل معلومات غښتلي کول. دوی پر څلورو کښتیو د اندلس لور ته لـه افریقـا واوښـتل چې هغه کښتی هم ورته جولیان برابرې کړې وې، پر کومه جزیره چې کښته شول هغه د پالوماس په نوم یادیده چې وروسته د طریف په نوم مشهوره شـوه. طریـف په جنوب برخه کې بریالي عملیات وکړل، له خاص مقاومت سره مخ نه شـو او د غنایمو له تر لاسه کولو وروسته بیرته بریالی افریقا ته راسـتون شـو.[۱۳] د دغـه ډول برید لارښوونه خلیفه ولید بن عبد الملك ورته کړې وه.

تر دې بریالیو عملیاتو او مهمو معلوماتو وروسته طارق بن زیـاد[۱۴] پـه خپلـه د تلـو تکل وکړ، په دې برید کې له هغه سره ۱۲ زره مجاهدین ملگري وو چـې زیـاترو یې له بربر قوم سره اړه درلوده، ځکه دا مهال موسی بن نصیر دلتـه موجـود نـه و، عرب مجاهدین له هغه سره قیروان ته تللي وو او زیاتره پاته کسان چې د طارق بن زیاد تر مشري لاندې یې فعالیتونه کول؛ بربریان وو. ځینـي مـورخین پـه دې انـد دي چې د طارق لښکر لومړی اووه زر و، وروسته موسی بن نصیر ورته پنځـه زره نور اضافي کسان ولیږل چې شمېر یې ۱۲ زرو ته ورسید، اما سهي قول دادی چې له لومړي سره هغه تر خپله قومانده لاندې ټول کسان بیولي وو چې همدې ۱۲زرو ته یې شمېر رسیده. ابن اثیر هم د ۱۲ زره کسانو قول یاد کړی دی.

---

[۱۳] تاریخ العرب... : ۲۸.

[۱۴] د طارق د نسب سلسله: طارق بن زیاد بن عبد الله بن رفهو بن ورفجوم بن ینزغاسن بن ولهاص بن یطوفت بن نفزاو. البیان المغرب في أخبار الأندلس والمغرب (۲/ ۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تاریخي سرچینو معلومېږي چې طارق به له سبته د اندلس لور ته تیر شوی وي، ځکه د هغه له لښکر چې پر کومو کښتیو تیریده د هغوی یوه برخه ورتـه جولیـان برابرې کړې وې که څه هم له طارق سره هغه عربي کښتۍ هم وې چې په تـونس کې جوړېدې او په طنجه کې ورسره ولاړې وې. ده غوښتل په ټوله معنا له سمندر څخه پټ تیر شي چې څوک پرې خبر نه شي. د سبته مقابل لور ته بـل سـاحل د جزیره خضراء په نوم و چې ښايي طارق دلته خپل کسان کښته کړي وای، اما هلته ځینو کسانو د هغه د مخې نیولې هڅه وکړه چې بیرته یې په شپه کې خپـل لـوری بدل کړ، یوه ډله اس سپاره یې پر هغه بله غاړه کښته کړل چې له کښـتیو د پـوځ د کښته کیدو مهال د هغوی امنیت خوندي کړي، په شپه کې کښـتۍ لـه یـوه لـوري ډکېدلې او بل لور ته یې سپاهیان وړل چې ښايي تر یـوه شـپه یـې زیـات وخـت نیولی وي.

د پوځ تر تیرولو وروسته یوه کیسه چې ډېـره مشـهوره ده وایـي، طـارق رحمـه الله خپلې کښتۍ وسوځلې او پوځ ته یې خطبه ورکړه چې اې خلکو یوه لور تـه مـو سمندر دی او بل ته دښمن نو د تیښتي لار نه شته... اما دا کیسه لـه څـو اړخونـو کمزورې ښکاري:

یو دا چې باوري تاریخي ماخذونو د دې کار یادونه نه ده کـړې، نـو پـر کمـزورو تاریخي سرچینو باور نه دی په کار، که دا کار واقعا شوی وای، نو باوري تاریخي سرچینو یې حتمي یادونه کوله، لکن په تـاریخونو کـې دغـه اسـطوره پـه پنځمـه هجري پیړۍ کې مشهوره شوه چې د اندلس له فتحې تر درې پیړۍ زیـاتې وتلـې وې او دا خپله شکونو ته لار پرانیزي.

دویم دا چې د کښتیو سوځول که د هغه اراده وای، نو حتما یې باید له موسی بن نصیر یا خلیفه څخه اجازه اخیستې وای، ځکه جولیان د موسی بن نصیر متحد و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هغه سره يې د سولې تړون در لود، که يې د هغه کښتی سوځولای نو حتمي خبره ده چې جوليان به موسی ته شکايت کاوه او داسې هيڅ شکايت تاريخونو نه دی نقل کړی.

دريم دا چې که کښتی يې سوځولای نو د تونس جوړې کښتی د مسلمانانو د بيت المال وې چې په يوازې سر طارق رحمه الله دا کار نه شوای کولای، حتما يې بايد هم له خپلو لوړپوړو چارواکو اجازه غوښتې وای او هم يې له علماؤ پوښتنه کړې وای چې د دې بيت المال د کښتيو سوځول شرعا څنگه دي؟

څلورم دا چې حتمي نه ده دغه حمله دې بريالۍ شوې وای، که طارق تر جنگ پيلولو مخکې داسې يو گام اخيستی وای نو دا ښايي د مسلمانانو د يومخيزې تباهۍ سبب شوی وای چې گنا به يې د طارق پر غاړه وه او هغه د يوه مسلمان په توگه دومره لويي اخروي او دنيوي مسووليت ته ولې ځان ور کړی وای؟ نه عقلا دا سره لگيږي ځکه مسلمانانو راپارونې ته اړتيا نه در لوده، هغوی چا په زور دلته نه وه راوستي، بلکې د جهاد جذبې دلته راوستلي وو، نو دې ته اړتيا نه وه چې هغوی بيا بيا راوپارول شي او د جهاد پر ميدان په زور ور ځغلول شي، هغوی که د تيښتې لار درلودای يا نه، د جهاد له ميدانه يې تيښته نه کوله تر دې لويي لښکرونه د مسلمانانو د ډېرو وړو لښکرونو په وړاندې په گونډو شوي وو لکه د فارس او روم ستر لښکرونه، نو دلته د کښتيو د سوځولو اړتيا نه ليدل کيده.

پنځم دا چې غالبا دغه اوازه به د اندلس خلکو خپره کړې وي، ځکه د هغوی لښکر يوه نسبتا واړه لښکر مات کړ، نو دوی به د ځان خلاصولو لپاره اوازه گډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې وي چې هغوی د تیښتې لار پر ځان بنده کړې وه نو په وچ زور د ځان له خلاصولو پرته یې بله لار نه وه، ځکه یې سخت جنګ وکړ او میدان یې وګاټه.[١٥]

طارق چې د غره پر کومه برخه کښته شو د هغه ځای نوم کالپي و، خو له دې ورځې وروسته د جبل طارق په نوم تر ننه یادېږي.

د مورخینو ترمنځ په دې کې اختلاف دی چې په کومه کال دغه حمله ترسره شوه؟ صحت ته نژدې قول دادی چې په رجب ٩٢ کې وه له ٧١١ میلادي سره یې سرخوري.د ده دغه برید په پسرلي کې و چې د برید لپاره دغه موسم د ښې هوا له امله بیخي مناسب معلومېږي.

طارق په همدې سیمه کې څو شپې پاته شو، خضراء جزیره یې ونیوه، شاوخوا سیمې یې تر کنټرول لاندې راوستې. د جبل طارق د غره شمال پلو یوه کلا وه چې طارق د عبد الملک بن عامر المعافري په مشرې یوه دسته ور ولېږله او د قرطانجه په نوم دغه کلا یې هم ونیوه. تر دې وروسته له تنګې سره ټولې مښتې سیمې د مسلمانانو په لاس کې شوې، عبد الملک المعافري د جزیرة خضراء او ورسره شاوخوا سیمو د امنیت ساتلو مسوولیت ومانه چې جولیان یې مرسته کوله، په دې توګه د مسلمانانو شا خوندي شوه او له افریقا سره یې اړیکې ساتل هم خوندي کړل.

د اندلس له مشر لذریق (ځینو کتابونو یې نوم ردریک یاد کړی دی، رذریق هم راغلی او د واقدي له خوا اذرینوق نومول شوی دی[١٦]) سره تر مخامختیا دوه نیمې میاشتې وړاندې طارق د هغه له لوري له وړو وړو مقاومتونو سره مخ شو، لذریق لومړی ښایي فکر کړی وي چې د هغه قومندانان به مسلمانان شاتګ ته اړ کړي،

---

[١٥] دولة الاسلام في الاندلس: ٤٨/١، تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس.
[١٦] دولة الاسلام في الاندلس: ٤١/١.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل ورور زوی بنج(Banj) يې راولېږه چې په جګړه کې ووژل شو، د قوطيانو له قومه د تدمير په نوم قومندان يې راولېږه، هغه چې د مسلمانانو قووت وليد لذريق ته يې د فوري مرستې احوال ور کړ او د لوی ګواښ په اړه يې خبر ور کړ.

لذريق په دې وخت کې د هيواد شمال ختيځه برخه کې مصروف و، په هيواد کې يې هلته او دلته لا شورشونه نه وه غلي کړي، له دې امله يې د هيواد وضعيت د امنيت اړخه چندان ښه نه و، د مسلمانانو د راتګ له خبر سره سم هغه د مخامخ ټکر لپاره تياري کوله، په دې وخت کې يې هڅه وکړه چې د غيطشه له کورنۍ سره جوړه وکړي او د مسلمانانو مقابلې ته اندلسيان يو صف کړي. د مسلمانانو تاريخونه د هغه د لښکر په اړه له مبالغې ډک دي، څوك يې د لښکر شمېر ۴۰زره بولي او نور روايات يې ان تر يولك ښيي، خو د هغه د هيواد شرايطو ته په کتو ويل کيدای شي چې تر مسلمانانو به زيات وو اما په دومره لويه پيمانه هم نه.

دواړه لښکرې د شذونه په سيمه کې سره مخ شوې چې د هسپانيې جنوب لويديځه برخه کېږي، اما د جګړې دقيق ميدان معلوم نه دی، هسپانوی مستشرق سافيدرا وايي چې دوې جګړې شوې دي: يوه د شذونه ښار ته څېرمه شوې ده چې د رتين غره او لاخاندا بحيرې په منځ کې واقع شوې ده، دويمه هغه مهال وشوه چې لذريق تيښته وکړه د سلمنقه ښار ته نژدې بله جګړه وشوه او دی پکې ووژل شو همدلته نژدې ښخ کړل شو. اما له ده سره نور مستشرقين يوه خوله نه دي، هغوی د عربي مورخانو په شان وايي چې يوه جګړه پيښه شوې ده، ددوی په اند چې دا جګړه د بکه يا لکه له وادي سره نژدې په شذونه سيمه کې وشوه چې لذريق پکې قتل او لښکر يې ماته وخوړه.

ځينې عرب مورخين وايي چې لذريق تيښته وکړه د وادي طين په نوم يوه نهر کې غرق شو، دوکتور حسين مؤنس په دې باور دی چې د دغه طين او هغه نهر ترمنځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشابهت لېدل کېږي چې له شقوره نهر څخه بېل شوی دی او نوم يې Guadalentin دی، دا نهر د مرسيې په ولايت کې دی چې د هسپانيې مشرقي برخه کېږي، اما دا احتمال د واټن د ليريوالي له امله ډېر زيات کمزوری دی، ځکه جنگ په جنوب لويديځه برخه کې پيښ شو او دغه سيمه په ختيځه برخه کې ده چې احتمال يې بيخي کم دی.

دغې جگړه اووه ورځې دوام در لود، د ۹۲ کال د رمضان له ۲۸ تاريخه پيل شوې د شوال تر ۵ نيټې يې دوام وکړ، دا يوه ډېره پراخه جگړه وه چې خورا زياتې سيمې يې رانغاړلې. په تاريخ کې په گڼو نومونو ياده شوې ده لکه: معركة البحيره، وادي بكه،وادي البرباط، شريش، سواني او سواقي. د دوکتور احمد مختار العبادي په شان يو خاص ځای د دې جگړې لپاره ټاکل گران کار دی، نو احتمال زيات لري چې د جگړې په دې ورځو کې دې په هغو ټولو ځايونو کې زيات يا کم جنگونه شوي وي چې مورخانو يې يادونه کړې ده. البته دا د شذونه جگړه ده چې د هغې پر لويه او پراخه سيمه يې اثر کړی او سيوری يې پر غوړلی و.

د قوطيانو لښکر د مسلمانانو په نسبت ډېر لوی و، اما له دې سره يې ماته وخوړه؛ دلته ځينې اسباب شته چې د قوطيان د بخت ستوری يې له ځليدا واچاوه او پر اندلس د مسلمانانو دوره راغله. دا خبره په تاريخي لحاظ ثابته ده چې لذريق د واک پر سر نور سيالان هم در لودل په خاص ډول د غيطشه يادونه ډېری مورخينو کړې ده. مورخين وايي چې لذريق د مسلمانانو د حملې مهال په شمالي برخه کې بوخت و، هغه له هماغه ځايه يې هڅې پيل کړې چې خپل مخالفان هم د مسلمانانو د يوه پردي قووت خلاف يو کړي، تر ډېره حده هغه په دې هڅو کې بريالی هم شو، خورا زيات اميران، ديني کسان او خپل مخالف کسان يې د مسلمانانو په مقابل کې سره يو کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اما د ده دغه کار که یوه لور ته د دوی صف ور لوی کړ، خو بل لور ته یې د جګړې پر میدان تاوان ورته وکړ، هغه مخالف امیران او له لذریق څخه بد وړونکي مشرانو د جنګ پر ډګر اخلاص ونه کړ او د جګړې په سختو شیبو کې یې لذریق د مسلمانانو رحم ته خوشي کړ او دوی هر یوه د ځان ژغورنې لار ونیوه چې د هغوی خپل منځي اختلاف د دومره لوی لښکر د ماتې سبب شو چې همدغه معامله بیا له مسلمانانو سره هغه مهال بیرته وشوه چې دوی اتحاد ختم کړ او د یوه بل وینې توی کول یې پیل کړل نو د هسپانویانو یوه لښکر دوی په مخه کړل او د اندلس برخلیک یې ور بدل کړل.[۱۷]

غربي قوط ماته وخوړه، لښکر یې سره ګډوډ شو او درونډ مالي و ځاني زیان یې اوچت کړ، د لذریق په اړه دقیق اطلاعات نه شته خو د مسلمانانو هم درې زره کسان په شهادت ورسیدل. طارق سمدستي د فراري دښمن په تعقیب پسې شو، د شذونه ښار یې ونیوی، د وخت له ضیع کیدو پرته یې د استجه ښار ته مخه کړه چې دلته د لښکر پاتي شونې را ټول شوي وو او دا ښار یې محاصره کړ.

طارق چې د قوط د قووت په اوبه کیدو باوري شو نو د اندلس پر مرکز طلیطله یې د برید پلان جوړ، هغه مهال چې طارق د طلیطلې خواته روان و، د مغیث رومي په نوم یې یوه مجاهد ته اووه سوه کسان سپاره مجاهدین ور کړل او له استجه یې د قرطبې لور ته ولیږه او په خپله یې پر طلیطله برید وکړ.

مغیث ښار ته نژدې واړول او له هغه ځای یې هڅه وکړه چې ښار ته لار پیدا کړي، اخر په دیوال کې د سوریانو له امله مسلمانان د ښار پر فتحه کولو وتوانیدل او د ښار حاکم له پوځ سره یوځای یوې کلیسا ته پنا یووړه چې له ښاره بهر وه او د شنت اجلح په نوم یادیده، مسلمانانو هغوی محاصره کړل، حاکم چې له ځان پر

[۱۷] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۵/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاع ونه توانید نو طلیطلې ته یې د تیښتې هڅه وکړه خو د مغیث په لاس ورغی او پاته پوخ له یوې مخې له منځه یووړل شو.[۱۸]

طارق د اندلس پلازمینې ته ورغی خو له پوځه خالي وه، حاکم یې یوه بل ښار ته تیښته کړې وه او ښار کې یوازې یهود پاته وو چې مسلمانانو په نورو ځایونو کې هم ښه معامله ورسره کړې وه او دوی هم ژمنه کوله چې له ښارونو به له مسلمانانو سره یوځای دفاع کوي ځکه دوی له پخواني حاکم څخه ښې خاطرې نه در لودې، د څو ښارونو تر فتحې وروسته طارق د ژمي تیرولو لپاره بیرته طلیطلې راغی چې ځینې مورخین وایي نه په ژمي کې یې هم فتوحاتو ته دوام ور کړ البته د هغه ځای هوا ته په کتو سخته معلومیږي.

د ۹۳ کال په رمضان کې موسی بن نصیر هم له خپل ۱۸ زره کسیز لښکر سره اندلس ته راغی، ځکه له طارق سره لښکر کم راغلی و او یو څه کسان یې زخمیان او شهیدان هم شول، نو د دې لپاره چې د اندلس فتح ژر بشپړه شي موسی رحمه الله هم له ستر عربي لښکر سره د طارق تر تنګي راتیر شو او له خپل لښکر څخه ۲۰ ډلې جوړې کړې چې ګڼو ساحو ته یې ولېږلې، دوې ډلې یې له ځان سره وساتلې او یوه بله ډله یې خپل زوی عبد العزیز ته و رکړه، په ځینو ځایونو کې مقاومت وشو په ځینو نورو کې دښمن فرار وکړ، په ۹۴ کې کې موسی طلیطلې ته راغی طارق یې هرکلي ته ور ووت، له دې ځایه یې خلیفه ولید بن عبدالملك ته استازی ولېږه او په پسرلي کې دواړه مشران یوځل بیا د نویو بریاو په نیت وخوځیدل چې ان طارق د فرانسې تر البرت غرونو ورسید، ځینې تاریخي

---

[۱۸] البیان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۱۰/۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

روايات خو لا دا ادعا هم کوي چې طارق فرانسې ته هم ننوت اما دا خبره يې لـه کوم تاريخي ثبوت پرته د منلو وړ نه ده.[۱۹]

بل لور ته د موسی زوی عبد العزيز هم په دې فتوحاتو کې خپله ونډه واخيسته او ګڼ ښارونه يې ونيول، په ځينو ښارونو کې يـې لـه قومنـدان تـدمير سره د کلنۍ جزيې پر سر سوله وکړه، دغه خبرونه چې په دمشق کې خليفه ته ورسيدل هغـه د مسلمانانو پر پوځ وډار شو او فکر يې وکړ چې دومره زيات د دښمن په سيمه کې تګ له خطرونو خالي نه وي، نو يې موسی ته استازی ولېږه چې نـور پرمختـګ ودروي او ده ته ورشي، خو په ورتګ کې تر لږ ځنډ وروسـته يـې بـل اسـتازی ولېږه ا د سمدستي ورتګ غوښتنه يې کړې وه، اشبيليه يې جبل طارق او تنګي ته د نژدېوالي له امله د اندلس پلازمينه وټاکله.

موسی د ۹۵هـ په ذي الحجه کې له اندلسه روان شو، خورا زيـاتې شـمير غنـايم، بنديان او ګران بيه هديې ورسره وې، د سرچينو په وينا چې فلسـطين تـه د ورتلـو مهال د خليفه ورور امير سليمان بن عبدالملک ترې وغوښتل چې يو څـه وخـت انتظار وکړي څو خليفه وفات شي او دا هر څه د هغه په حساب کـې شـمار شي، نو به د فتحې شرف ده ته وګرزي، خو موسی ورسره ونه منله او دمشق ته يې خپل سفر جاري وساته، خو خليفه د امر د نه پر ځای کولو له امله ورته غوسه و، په لنډ وخت کې خليفه وفات او ځای يې سليمان ونيوی چې هغه موسی بن نصير تـه د نامعلومو عواملو له امله درنه سزا ور کړه البته وروسته يې اړيکې سره ښـې شـوې، موسی په ۹۷ يا ۹۸ هـ کې وفات شو او دمشق ته تر راتلو وروسته د طارق بن زياد

---

[۱۹] تاريخ العرب...: ۲۸ تر ۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیڅ درک نه دی لګیدلی چې هغه پر کومه ولاړ یا یې کومه دنده واخیسته، خو دې دواړو مشرانو په څلور کاله کې هغه څه وکړل چې ټول امت یې حیران کړ.[۲۰]

په اندلس کې د مسلمانانو لومړنی اشتباه:

موسی د خلیفه د غوښتلو له کبله ټوله هسپانیه فتحه نه کړه، زوی یې لنډ وخت دلته حکومت وکړ او شمالي ختیځې او لویدیځې سیمې یې تر کامل کنټرول لاندې نه وې، د والیانو یو په بل پسې راتګ د دې سبب شو چې په شمال لویدیځ کې د جلیقیه په نوم سیمه چې یاغیانو پنا پکې اخیستې وه او دلته یې مسلمانانو ته سرخوږی جوړاوه خاصه توجو ونه وکړي، دا سیمه ډېره ویرونکې او غرنۍ وه چې د مسلمانانو لښکرو زړه نه ښه کاوه چې پکې وردننه شي، عربي تاریخونه د بلای په نوم د یوه کس نوم یادوي چې د دې باغیانو مشري یې کوله او په دې سیمه کې یې خپل مرکز جوړ کړی و. دغه کسان په لومړي سر کې لیږ و، د وخت په تیریدو سره یې شمېر زیاتیده او نور اندلس ته یې خطر هم ډېریده چې اخر هم اندلس ته له دې ځایه خطر متوجې شو او مسلمانانو ګټلې سیمه بیرته له لاسه ور کړه.

په اندلس کې د عنبسه بن سُحیم الکلبي او عقبه بن الحجاج السلولي د والایتونو مهال هغوی دغه خطر ته متوجې شول، پر دې سیمه یې بریدونه وکړل او کوښښ یې کاوه چې د باغیانو له وجوده یې پاکه کړي مګر په دې کار کې بریالي نه شول.

د البرت غرونو یا غربي ساحل لورته د کنتبریه په غرونو کې یوه بله ډله هم وه چې په اندلس کې د مسلمانانو له شتون سره مخالف وو، په پیل کې یې د دغو غرونو

---

[۲۰] یاد کتاب: ۴۳تر ۴۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شرقي برخه کې خپل تجمعات متمرکز کړل، په دغه لور کې یې د مشر نوم عربي تاریخونو بطره یاد کړی دی چې د حکومت نوم یې کنتبریه راوړی. په لومړي سر کې یې خاص اهمیت نه در لود، خو وروسته یې خپل ارزښت زیات کړ، د بطره زوی الفونسو اول چې کله د بلای له لور سره واده وکړ نو په اندلس کې د مسلمانانو لپاره د ستر خطر بنسټ کیښودل شو. د یوسف بن عبد الرحمن الفهري د ولایت مهال د بشکنس سیمې مقاومت ډېر شوی و، ممکن په جلیقیه کې د بلای د ډلې مقاومت پر نورو سیمو باندې هم اثر کړی وي چې هغوی هم خپل مقاومت ته زور ور کړ.

د خلیفه عمر بن عبد العزیز رحمه الله په زمانه کې سمح بن مالك خولاني(۱۰۰تر ۱۰۲ هـ) د اندلس والي شو، هغه په اندلس کې د مسلمانانو قواوې متحدې کړې او پر نژدې یاغي حکومتونو یې حمله وکړه چې په لومړي سر کې بریالی و، خو د طولوشه ښار په محاصره کې دښمن پر هغه له بهره برید وکړ او د ده په شمول زیات مسلمانان هم شهیدان شول، عبد الرحمن الغافقي په تکلیف وتوانیده چې د مسلمانانو د لښکر پاته کسان اربونه ته ورسوي. دغې ماتې د نورو سیمو خلکو ته هم زړه ور کړ چې د مسلمانانو پر ضد سر اوچت کړي او کړي ترونونه مات کړي.

یو بل مشکل چې مسلمانانو په نورو سیمو کې هم ورسره مخ شول، هغه د عربي قبیلو خپل منځي اختلافات وو چې نه یوازې یې په اندلس کې د مسلمانانو قووت اوبه کړ بلکې په ډېری هغو سیمو کې چې د مسلمانانو اولنیو کسانو فتحه کړې وې دوی په همدې ډول بیرته وبایللې.[۲۱]

---

[۲۱] تاریخ العرب...: له ۴۷ تر ۵۲، دولة الاسلام...: ۵۵/۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پریکنده ماتې:

د عبد الرحمن الغافقي په مشري د مسلمانانو یو ستر لښکر چې شمېر یې دقیق معلوم نه دی خو په تخمیني توګه شاوخوا اویا یا اتیا زرو ته رسېږي، پر فرانسه برید وکړ. په دې وخت کې فرانسویانو د واک پر سره شخړه وه، د کارل مارتل په نوم یوه کس یې زیاتره سیمې نیولې وې او ځان یې د واک وړ باله او جنوب کې یې الدوق اودو بله پاچاهي جوړه کړې وه چې د مسلمانانو له برید سره مخ شو. هغه مهال چې د فرانسې جنوبي سیمه د مسلمانانو تر سخت ګواښ لاندې وه او د الدوق پاچاهي مسلمانانو لاندې کوله کارل مارتل د مسلمانانو د ملاقات لپاره په چمتوالي بوخت و.

د عبد الرحمن په مشري د مسلمانانو لښکرو د الدوق پاچاهي دړې وړې کړه او د هغه لښکرې یې سره وپاشلې، ټوله پاچاهي یې د مسلمانانو په لاس کې پرېښوده او د خپل مخالف پاچا کارل مارتل لمنې ته یې ځان ور واچاوه چې د مسلمانانو له چلاخې یې خوندي کړي. کارل مارتل چې وړاندې یې لا د مسلمانانو مقابلې ته ځان چمتو کاوه دا یې مناسب وخت وباله.

مسلمانان د مروج نهر اللوار جنوبي برخې ته رسیدلي وو چې درې ښاخونه یې سره بیلیدل همدلته د فرانسې تازه دمه لښکرې د هغوې مقابلې ته راوړاندې شوې. مسلمانان یوه لور ته له ډېره وخته په جګړه جګړه تر دې ځایه راغلي وو، بل لور ته یې د فرانسې د دې تازه دمه ځواک هیڅ اندازه نه وه لګولې، لوار ته په راتلو عبد الرحمن الغافقي غوښتل چې تر سیند ورت تیر شي او پر هغوی برید وکړي چې د کارل مارتل له ستر سپاره لښکر سره مخ شو له دې امله اړ شو چې د تور او بواتییه ښارونو ترمنځ پرتې سیمې ته را شاته شي او کارل د تور ښار له غربي لوري پر لوار لښکر راتیر کړ او مسلمانانو ته یې په څو کیلو متری کې واړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو له ستړیا او پردي وطن سره یو بل مشکل د هغو غنیمتونو و چې دوی په جنوبي فرانسه کې تر لاسه کړي وو او په دې سره یې ځانونو ته نه یوازې د حمل ونقل مهال ستوماني جوړه کړې وه، بلکې د ساتنې له امله یې پریشانه هم وو چې لښکر به هر وخت د دې غنایمو ساتنه کوله. له بله پلوه د مسلمانانو شمېر هم تر خپل لومړي شمېر کم شوی وو، ځکه چې د شهیدانو او زخمیانو ترڅنګ یې ځینې ډلې په نیول شویو ښارونو کې د ساتنې لپاره پرې ایښې وې.

د ۱۱۴هـ د شعبان په وروستیو کې چې د ۷۳۲م د اکتوبر ۱۲ یا ۱۳ نیټه کیده د دواړو لښکرو ترمنځ وړې وړې نیښتې پیل شوې چې اووه یا اته ورځې همدې ډول جګړې دوام در لود او په نهمه ورځ عمومي جګړه ونیښته، ټوله ورځ جګړه وشوه او د شپې په داخلیدو هم ونه دریده، د سهار په راختو بیا جګړه پیل شوه، نژدې وه چې فرانسویان په جګړه کې ماته وخوري خو په دې وخت کې یوې اوازې د مسلمانانو صفونه او لیکې سره ګډوډې کړې، یو ناڅاپه اوازه شوه چې د فرانسویانو یوه ډله د غنایمو معسکر ته ننوتې ده او په دې سره د لومړیو لیکو لویه برخه مجاهدین د غنایمو د ساتنې لپاره د شا صفونو ته ولاړل، دې ګډوډۍ د مسلمانانو حالت بدل کړ او عبد الرحمن د نظم د برقراره کولو لپاره دلته او هلته منډې وهلې چې د دښمن یو غشی پر برابر شو او د جنګ په میدان کې له اسه ولوید او شهید شو. په دې سره د مسلمانانو په لښکر کې ویره خپره شوه او د لښکر نظم سره خراب شو، ورسره هممهاله دښمن هم فشار زیات کړ او زیات شمېر مسلمانان یې شهیدان کړل، له دې سره مسلمانانو مقاومت وکړ څو د شپې تیاره خپره شوه، دواړه لښکر یو له بل سره بیل شول چې د اکتوبر ۲۱ تاریخ او د روژې لومړۍ لسیزه پیل شوې وه. د مسلمانانو مشرانو تر خپل منځي مشورې وروسته وپېیله چې د بریا چانس مو تیر شو، نو ځکه یې په شپه کې شاتګ وکړ، خپل مرکز یې همداسې له غنایمو ډک دښمن ته پریښود او دوی خپل شا ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمو ته را شاته شول. سهار کارل او ېخواني دښمن خو اوسني دوست اودو د مسلمانانو په معسکر کې خاموشي حس کړه، په ډېر احتیاط ورته را مخته شول چې یوازې ځینې زخمیان یې پیدا کړل، د هغوی تر وژلو وروسته یې غنایم واخیستل او د مسلمانانو د تعقیب پر ځای یې همدا بریا کافي وبلله او بیرته د خپل مرکز لور ته ستانه شول.

دا چې په دې جګړه کې څومره مسلمانان او څومره یې د مقابل لوري کسان وژل شوي دي؟ دقیقه نه شي معلومیدای، البته د جګړې شدت او زیاتې مودې ته په کتو ویلای شو چې مړي به زیات شوي وي او ممکن د مسلمانانو ځاني زیان ځکه زیات وي چې د مشر په شهادت یې نظم خراب شو او په عیني حال کې یې مورال هم د پخوا په شان پاته نه شو، له دې سره دښمن د هغوی په دې حالت پوه شو او فشار یې پر زیات کړ چې په دې وخت کې د مسلمانانو ګډوډي د هغوی زیان زیات کړ. دلته د مسلمانانو او غربیانو روایات دي چې یو یې هم له اعتدال څخه کار نه اخلي، د غربیانو ځینو روایاتو د مسلمانانو د مړو شمېر ۷۵۳۰۰ کسان ښودلی دی په داسې حال کې چې د مقابل لوري زیان یې یوازې ۱۵۰۰ ښودلی.

دا حتمي خبره ده چې د مسلمانانو شهیدان به زیات شوي وي، مګر په هغه کچه نه دي شوي چې ځینې تاریخونو یې یادونه کړې ده. دلیل یې خپله د همدې جنګ له جریانه تر لاسه کیدلای شي، مسلمانانو په هغه ورځ چې خپل مشر یې شهید شو بیا هم تر ماښامه یې مقابله وکړه او د شپې په تیاره کې یې لښکر شاته کړ، دویم دا چې دښمن د هغوی په تعقیب پسې سهار نه دی ورغلی، که د مسلمانانو قووت تر هغه اندازې کم شوی وای چې ځینو تاریخونو یې یادونه کړې ده نو د یو مخیزې له منځه وړنې لپاره یې دښمن ولې د تعقیب نه کاوه؟ بسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځ د یوه لوی لښکر مخه نیول او بیا یې په تعقیب پسې نه ورتګ خپله د دې دلیل دی چې زیات مسلمانان شهیدان شوي دي مګر د لښکر لویه برخه بیا هم موجوده وه چې د ځان ساتنې لپاره یې هر کار کولای شوای، له دې امله دښمن د جنګ له میدانه د مسلمانانو شاتګ بس وباله او په تعقیب پسې یې نه دي ورغلي.[۲۲] دا یقیني خبره ده چې که په دې جګړه کې مسلمانانو ماته نه وای خوړلې نو د اروپا لویه برخه به د مسلمانانو تر سلطې لاندې راتله خو دغې جګړې د اروپا برخلیک بدل کړ او په دې خبره اروپایي مورخین هم اقرار کوي.

د اندلس پر خاوره اموي خلافت:

تر هغه وروسته چې په اسیا کې د امویانو خلافت د عباسیانو په لاس په **۱۳۲هـ** کې رانسکور شو، د هشام بن عبد الملک یو لمسی عبد الرحمن بن معاویه بن هشام الداخل صقر قریش له اسیا تیښته وکړه او اروپا ته په تلو یې هلته د امویانو خلافت جوړ کړ. پر دغه سیمه به مخکې د امویانو والیانو د دوی په نوم حکومت کاوه، کله چې خلافت په اسیا او افریقا کې له منځه ولاړ نو دغه سیمه یې د وروستي مورچل په توګه وساتله او عبد الرحمن الداخل پرې د امویانو خلافت جوړ کړ.

عبد الرحمن د **۱۱۳هـ ۷۳۱م** مهال د شام په دیر حنین یا تدمر سیمه کې پیدا شوی دی، مور یې له بربر قبیلې سره تړاو لري، پلار یې د خلافت د کورنۍ یو ځوان و چې په ځواني کې د **۱۱۸هـ ۷۳۶م** مهال وفات شو او د هغه پلار هشام بن عبد الملک یې د اولادونو پالنه وکړه.

عبد الرحمن هغه مهال چې عباسیانو یې پر کورنۍ چاپه وهله په ښکار پسې وتلی و، کله چې خبر شو پر خپله مخه ولاړ، تر ډېر تکلیف وروسته فلسطین ته

---

[۲۲] دولة الاسلام في الاندلس: ۱/ ۹۲- ۱۱۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسيد، هلته يې غلام بـدر او د خـور ازاد شـوی غـلام سـالم ابـو شـجاع هـم ور ورسيدل، ابو شجاع په دې سيمه کې شناخت در لود، په افريقا او اندلس کې يې له موسی بن نصير سره وخت تير کړی و، عبد الـرحمن مصرـ تـه ولاړ او هغـه لـه ځايه د افريقا اوسني تونس ته ورسيد، تر دا مهاله لا د عباسيانو واک دې ځای ته نه وو رسيدلی چې د اموي کورنۍ نورو اميرانـو هـم دې لـور تـه پنـا راوړه. د دې ځای امير عبد الرحمن بن حبيب الفهري غوښتل چې اموي اميران يا مـړه يـا هـم ژوندي ونيسي خو عبد الرحمن فرار وکړ او د بربر قبايلو ته يې پنا ور وړه.

عبد الرحمن په شمالي افريقا کې له يوه ځايه بل ته نقليده او پنځه کاله يې دلته په همدې بڼه تير کړل، لومړی د بربر قبيلې له مکناسه پښنې سره اوسيده، بيـا د خپلـو ماماګانو قبيلې نفزه ته ترې ولاړ، دلته په پاته کيدا يې د نورو بربر قبيلو ملاتـړ هـم تر لاسه کړ، د مغيله قبيلې سره د اوسيدنې مهال يـې هغـوی ډېـر خيـال وسـاته او ابوقره يا ابن قره د ده د اقامې مهال هغه پټ وساته چې زيان ورته ونه رسيږي.

اندلس ته د تيريدلو فکر:

عبد الرحمن د طنجه ساحل ته نژدې پـه مغيلـه قبيلـه کـې اوسـيده، د خلافـت د کورنۍ سره د اړيکو له امله هغه په اندلس کې له حالاتو خبر و، بيا يې د خور ازاد شوی غلام سالم هم د دې سترې سيمې په اړه خـبرې ورتـه کـولې او پـه شـمالي افريقا کې د هستوګنې مهال يې د اندلس د ګډوډۍ خبرونه تر لاسه کول.

له ۱۳۰هـ وروسته په اندلس کې د صميل بن حـاتم الکـلابي او يوسـف بـن عبـد الرحمن الفهري خپل سری حکومت و چې له نورو عربي قبـايلو سره پـه جنجـال کښيوتی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اندلس کې د امویانو موالي هم موجود وو، دوی له اموي کورنۍ سره ښې اړیکې در لودې، د دې موالیانو مشر ابو الحجاج یوسف بن بخت په جیان کې د موالیانو مشر و، همداشان یې ابو عثمان عبید الله بن عثمان او عبد الله بن خالد هم د موالیو مشران وو، دوی نه یوازې په خپلو خلکو کې محبوبیت در لود بلکې د ښه ثروت او ځمکو خاوندان هم وو.

عبد الرحمن د صمیل او لاس پوځي والي یوسف فهري مشغولتیا د ځان لپاره په ګټه وبلله او له دې درې مشرانو سره یې د خپل غلام بدر په وسیله اړیکه ونیوه، هغوی تر خپل منځ مشوره وکړه او دا خبره یې سره پخه کړه چې عبد الرحمن الداخل پر دوی حق لري چې ملاتړ یې وکړي، ځکه هغه خپل وروستي سخت حالات دوی ته په تفصیل بیان کړي وو، له دوی یې مرسته طلب کړې وه او خپل پخواني احسانونه یې ورته یاد کړي وو چې له ده سره باید په دې سختو شرایطو کې مرسته وکړي. دوی غوښتل له صمیل سره هم مشوره وکړي ځکه هغه هم ددې سیمې له مشرانو څخه و او له دوی سره یې اړیکې بدې نه وې. دوی په ډېره سخته موکه پیدا کړه چې صمیل ته خپله خبره وکړي، هغه په لومړي سر کې خبره تایید کړه البته وروسته یې فکر وکړ چې د الداخل په راتلو د ده او کورنۍ قدرت یې ختمېږي نو یې فکر بدل کړ او هغوی یې وډار کړل چې الداخل که راشي زه جنګ ورسره کوم او د هغه راتګ زموږ لپاره د خطر زنګ دی، او که یوازې د پنا لپاره راځي بیا پروا نه کوي او دی یې ملاتړی دی، خو امارت یې نه قبلوي. له دې درو مشرانو سره د عبد الرحمن غلام په ۱۳٦هـ کې اړیکه نیولې وه.

له صمیل څخه تر ناهیلي وروسته دې درو مشرانو د هغه مخالف لوري ته مخه کړه، له هغو یمنیانو سره یې اړیکه ونیوه چې صمیل یې مشر ور وژلی و، هغوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل انتقام لپاره هم د اوبو څڅک ته لاس ور اچاوه سمدستي يې له دې درو مشرانو سره د هغوی خبره ومنله او د عبد الرحمن پر راتګ ورسره سلا شول.

کله چې يوسف او صميل په سرقسطه کې د خپلو مخالفانو په ټکولو بوخت وو، دوی دا مهال د الداخل د رابلو مناسب فرصت وباله او هغه ته يې پنځه سوه ديناره ور ولېږل چې د ده پر ميلمه پاله قبيله يې وويشي او د ده مشکلات په حل کړي، نو د ۱۳۸ په ربيع الثاني کې هغه د منکب په بندرګاه کې اندلس ته راغی چې د مريه او ماله ښارونو ترمنځ وه. دلته يې پلويانو او هغو درو مشرانو تود هرکلی وکړ، لومړی د ابن خالد منزل ته ولاړ، بيا هغه له ځايه د ابن عثمان کلي ته ولاړ چې په طرشه کې پروت و.

يوسف فهري چې په دې چاره خبر شو، نو د بيره حاکم ته يې وليکل چې هغه ونيسي، خو په دې وخت کې د هغه پر شاوخوا زيات کسان راټول شوي وو نو د نيولو چانس يې تير شوی و. په سرقسطه کې د خپلو مخالفو له ټکولو چې دی او صميل فارغ شول نو صميل غوښتل چې سمدستي د الداخل خبره خلاصه کړي، مګر يوسف دې ته تيار نه و، بل لور ته د الداخل پلويانو اوازه ګډه کړه چې هغه يوازې دلته د سرخوندي کولو لپاره راغلی دی نه د امارت په لټه، د يوسف په لښکر کې هم غوغا ګډه وه او نه يې غوښتل چې د الداخل پر وړاندې کوم اقدام وکړي، له دې سره ژمی شو، بارانانونه او سړه هوا هم بل خنډ شو، له دې امله يوسف لښکر ته امر وکړ چې قرطبې ته ولاړ شي او د الداخل کار وځنډوي. په دې توګه الداخل سمدستي له خطر څخه وژغورل شو.

د ۱۳۸ هـ د کوچني اختر خطبه د لومړي ځل لپاره د اردن د پوځ د مشر په غوښتنه په ريه ښار کې د الداخل په نوم وويل شوه او د يوسف نوم ايسته شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په الريه کې يې شل ورځې تيرې کړې، د بربر قبيلې له مشر۔عبد الرحمن بن عوسجه يې ملاتړ وغوښت چې هغه يې ملاتړ وکړ او څلور سوه بربري کسان يې د عبد الرحمن الداخل ملاتړ ته ولېږل چې دا موالي اصلا د يزيد بن عبد الملک بلل کيدل او اوس د عبدالرحمن په ولاء کې راغلل. يمنيانو او بربريانو د خپلو راتلونکو ګټو په خاطر له عبد الرحمن سره لاس يو کړ او د هغه تر مشرۍ لاندې يې د نظام تغيير ته زړه ښه کړ، خو داسې بربر ډلې هم وې چې له صميل او يوسف سره يې لارې يو کړې وې، ځکه هغوی خپلې ګټې د هغوی په شتون کې ليدلې.

الداخل چې له ريه شذونه ته روانيده نو د ملاتړو شمېر يې دوه زرو ته رسيده، د بربر له مغيله قبيلې هم ښه ډېر کسان ورسره يوځاى شول، د فلسطين د پوځ مشر۔ چې همدلته ميشت و، هغه ته هر کلى ووايه، له شذونه يې خپل موالي د حمص لښکر ته چې په اشبيليه او غربي سيمو کې ميشت وو، ولېږل او له خپله مسيره يې خبر کړل، د هغوی د موافقې تر لاسه کولو وروسته عبد الرحمن الداخل اشبيليې ته مخه کړه، اشبيليې ته په رسيدو، يمنيانو، شاميانو ا د هغه ځاى نورو اوسيدونکو په همږغي ورته هر کلى ووايه چې په سر کې يې ابو الصباح يحيى اليحصبي او حيوه بن ملامس الحضرمي وو، دوی د اطاعت قسمونه ور ته وکړل او په دې سره د الداخل د ځواک شمېر ډېر زيات شو چې سپاره يې درې زره او ګڼشمېر پياده پوځ هم ورسره ملتيا کوله. په دې وخت کې يوسف او صميل غوښتل چې پر عبد الرحمن بريد وکړي، نو د قنسرين او بيره پوځ يې له ځان سره واخيست د هغه لور ته يې حرکت وکړ، الداخل چې يې په اراده خبر شو، له اشبيليې يې د قرطبې لور ته کوچ وکړ، صميل چې د هغه په اراده خبر شو بيرته وګرزيد او د قرطبې د ساتنې لپاره يې ګړندی تګ کاوه، په دې وخت کې د دوی دواړو پوځونو ترمنځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې یو نهر مانع و چې یو پوځ یې یوه لورته او بل یې بل لور ته د قرطبې پرخوا روان وو.

د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول:

د نهر اوبه په دې وخت کې زیاتې وې، نو یوه لوري هم پر بـل د بریـد تکـل نـه شوای کولای، الداخل غوښتل تر یوسف وړاندې قرطبې ته ولاړ شي، نو یوځای یې اور بل کړ چې مقابل لوری فکر وکړي دوی کوچ نه دی کړی، نو په شپه کې یې غوښتل چې کوچ وکړي او دښمن په ځان خبر نه کړي، اما یوسف او صـمیل یې ناځاپي حرکت ته متوجې شول او الداخل قرطبې ته په ننوتلو کې ناکام شو. نو که به یو لښکر تګ کاوه بل هم مجبور و، که به هغه پړاو کاوه بل هم اړ و، ان تر دې چې په مصادره کې نومي ځای کې د یوسف لښکر قرطبې ته نژدې پړاو وکړ او د عبد الرحمن مقابلې ته یې تیاري وکړه.

دواړو ډلو درې ورځې انتظار وکړ چې د نهر اوبه یوڅه کښته شي، د ذي الحجـې له شپږم تاریخ دوشنبې څخه تر پنځم د پنجشنبې تر ورځې د ۱۳۸هـ کـال انتظـار وشو. په دې وخت کې عبد الرحمن پر دوو کارونو فوکس وکړ: یو دا چې د پوځ ترتیبات او تنظیم یې خلاص کړل، پر لښکر یې مشران وټاکل، دویـم یـې پـه دې اړه فکر وکړ چې څنګه وکولای شي دوی د دښمن لور ته ور تیر شي او هغوی له نهره د تیریدلو پر مهال غرض په ونه لري.

د عبد الرحمن بن نعیم الکلبي په نوم یو کس یې د شامیانو پر اس سپرې ډله مشر کړ، د یمنیانو د پیاده ګروپ مشر یې بلوهه اللخمي تعین کړ، د عاصـم بـن مسـلم الثقفي په نوم یو کس یې د بربر او بني امیه پر پیاده ګانو مشر کړ، د بنـي امیـه پـر اس سپره ډله یې حبیب بن عبد الملك القرشي مشرـ وټاکـه، د بربـر د اس سـپرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسانو مشري يې ابراهيم بن شجره البرنسي ته ور کړه، په اخير کې يې د ټول پوځ مشري د مواليو يوه مشر ابو عثمان عبيد الله بن عثمان ته وسپارله او يو لوی بيرغ يې ور کړ.

د دويم مشکل د حل لپاره عبد الرحمن له يوسف فهري سره په تماس کې شو، له هغه څخه يې يوې روغي جوړې ته د رسيدلو لپاره د خبرو اترو غوښتنه وکړه، يو پلاوی يې د يوسف لورته ولېږه چې خبرې پيل کړي او د هغه د پخوانيو شرطونو منلو ته يې ځان چمتو وښود. هيله يې اصلا دا وه چې يوسف د ده د لښکر د تيريدو مهال کوم نظامي عمليات ونه کړي او هغه ته يې فکر وکړ چې د خبرو مهال بايد دواړه لښکرې سره نژدې وي چې خبرې ژر مختـه ولاړې شي، پـه دې بانه يې ځان ور تير کړ او يوسف يې خطا کړ، هغه پر لښکر هيڅ بريد ونه کړ او پسونه و غوايي يې هم د ميلمستيا لپاره ور ولېږل، شپه يې په ارامه فضا کې تيره کړه او په دا سبا يې د جګړې لپاره چمتوالی وکړ چې د يوسف لښکر هيڅ تيار نه و، د ۱۳۸ کال د جمعې په ورځ يې په داسې حال کې د يوسف پر لښکر بريد وکړ چې هغه بالکل ناخبره و، له هر ډول نظامي تياري پرته د جنګ ميدان ته کښته شو، درې کسانو يې د پياده پوځ مشري واخيسته چې کنانه بن کنانه، جوشن بن صميل او عبد الله بن يوسف الفهري وو، د شاميانو اس سپره ډله يې علي بن عبيد الکلابي ته ور کړه، د يوسف يوه ازاد شوي غلام خالد سودي د يوسف د موالي او له بربر قبيلې د دوستانو مشري ته اوړه ور کړه.

مصاره ته نژدې جګړه پيل شوه، دا ډېره لنډه وه، د الداخل سپرو پر زړه او راسته اړخ هجوم ور ووړ، په لنډ وخت کې د جګړې له ميدانه خالد سودي او له بربريانو و د يوسف له مواليو جوړ لښکر يې پښې سپکې کړې، د پياده پوځ درې مشران ووژل شول، د چپ اړخ سرلښکر عبيد بن علي الکلابي هڅه وکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل دریغ ثابت وساتي خو د عبد الرحمن د سپرو په وړاندې یې ځان نه شوای ټینګولای، نو له ډېرو کسانو سره یوځای ووژل، په دې وخت کې صمیل او یوسف ته له تیښتې پرته بله لار نه وه، یوسف الفهري هڅه وکړه چې قرطبې ته داخل شي، خو د بربریانو یوه مشر له دې منعه کړ نو مجبور شو چې طلیطلې یا بیره ته پنا یوسي.

تر بریا وروسته عبد الرحمن قرطبې ته داخل شو، د جمعې لمونځ یې په جامع جومات کې ادا کړ او همدلته خلکو له هغه سره بیعت وکړ. په همدې وخت کې د الداخل د لښکر ځینو کسانو د صمیل او یوسف له هستوګنځیو چور تالان وکړ، د زرګونو دینارو پراته صندوقونه یې یووړل، الداخل چې په دې چورتالان خبر شو امر یې وکړ چې بند یې کړي او تالا شوي شیان خپلو مالکانو ته وسپاري، نو د یمنیانو کمعقلانو هغه د قریشو په تعصب ملامت کړ، اما هوښیارو مشرانو یې خبره تایید کړه، د هغه امر یې ومانه که څه هم په زړه کې یې له ده څخه خپګان پیدا شو. یمنیانو اصلا له یوسف او صمیل څخه ځانونه بېغمه کول، تر دې ارمان وروسته یې ځانو ته ښې ونډې غوښتې چې په دې سره یې د عبد الرحمن پر شخصیت خطا شوي وو، نو خپلې خطا ته تر پام کیدو وروسته یې غوښتل چې د هغه خلاف انقلاب وکړي، په دې مشرانو کې د اندلس د لویدیځې برخې مشر- ابو الصباح الیحصبي وړاندې و، چې الداخل ته معامله رسوا شوه او د ځان ساتنې لپاره یې ژر امنیتي تدابیر ونیول. د پولیسو یوه ټولۍ یې پر خپله شاوخوا وګومارله، مشري یې عبد الرحمن بن نعیم الکلبي ته ور کړه چې د قضاعه قبیلې و او دوی ته یې وفادارسي ثابته وه، دا د الداخل په حکومت کې لومړی رسمي منصب و چې یوه کس ته ور کړل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې بريا وروسته په اندلس کې يوځل بيا د امويانو حکومت جوړ شو، عبد الرحمن د جمعې په ورځ چې د ذي الحجې لسمه نيټه کيده د ۱۳۸هـ کال چې له ۷۵۶م سره يې سمون درلود خپله نوې واکمني له شام څخه ډېره لرې بيا جوړه کړه. اما يوسف او صميل ارام نه کيناستل، هغوی له مختلفو ځايونو بيا لښکر راغونډ کړ او د عبد الرحمن ټاکل شويو واليانو ته يې خطر جوړ، څو کسان يې له خپلو دندو وشړل، پر قرطبه يې د هغه په غياب کې د زوی په وسيله حمله وکړه او چور چپاول يې وکړ، الداخل بيرته تر لاسه کړه او د يوسف زوی يې تيښتې ته اړ کړ. بيرته يې د يوسف او صميل مقابلې ته مخه کړه چې په بيره کې ديره وو، هغوی ته په ورتلو پوه شو چې دوی خبرې او سوله کول غواړي، ځکه د ده د مقابلې توان يې په ځان کې نه ليده، نو د بنديانو پر تبادله، د عبد الرحمن د امير منلو پر شرط يې داسې سوله سره وکړه چې د يوسف او صميل په جايدادونو او ممتلکاتو به کار نه لري، د هغوی کومکيانو او ملګرو ته به عمومي عفوه کيږي نو به پر اندلس د امير عبد الرحمن الداخل امارت وي چې دوی به يې هم مني، د وضعې د قراريدو د تضمين په خاطر يې د يوسف دوه زامن د برمته وو په توګه له ځان سره وساتل او په ۱۴۰ هـ کې له هغوی سره سوله وشوه او عبد الرحمن تر سرګردانيو وروسته يوځل بيا د اموي خلافت بنسټ کيښود.[۲۳]

البته الداخل خپل حکومت ته د خلافت نوم نه دی ور کړی، په لومړي سر کې يې خطبه هم د عباسي خليفه ابو جعفر المنصور په نوم ويله، تر لس مياشتې وروسته، يې د عبد الملك بن عمر المرواني په مشوره د هغه نوم له خطبې ايسته کړ، تر دې وروسته يې هم ځان خليفه اعلان نه کړ، بلکې ابن الخلفاء يې ځان ته غوره کړ، ده فکر کاوه چې خلافت په يوه وخت کې دوه نه وي، او له هر چا سره چې د حجاز، شام او عراق واکمني وي هغه اصل خليفه او د امير المومنين لقب

---

[۲۳] تاريخ العرب...: ۹۱- ۱۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحق دی. حالات همداسې پاته وو، د الداخل اولادې واک میراثي کړ، د دربیم عبد الرحمن تر راتګ وروسته هغه په ۳۱۶هـ کې اموي خلافت اعلان کړ. عبد الرحمن الاول له ۱۳۸ څخه تر ۱۷۲هـ واکمني کړې ده چې ټوله موده یې تقریبا ۳۴ کاله کیږي. ورپسې یې زوی هشام اول واکمن شو، چې له ۱۷۲ تر ۱۸۰هـ واکمن و او اته کاله یې واک وچلاوه. بیا حکم اول واک ته ورسید چې له ۱۸۰ تر ۲۰٦ هـ په واک کې پاته شو د واک موده یې ۲٦ کاله کیږي. ورپسې عبد الرحمن الثاني یا اوسط واک ته ورسید چې له ۲۰٦ تر ۲۳۸ په واک کې پاته شو د واک موده یې ۳۲ کاله کیږي. بیا محمد اول واک ته ورسید چې له ۲۳۸ څخه تر ۲۷۳ یې واک وچلاوه، د واک موده یې ۳۵ کاله کیږي. منذر بن محمد ورپسې واک ته ورسید چې له ۲۷۳ بیا تر ۲۷۵ یې د واک موده وه چې دوه کاله کیږي. تر ده وورسته عبد الله بن محمد امیر شو، دی له ۲۷۵ تر ۳۰۰ هـ په واک کې پاته شو د واک موده یې ۲۵ کاله کیږي. تر ده وروسته محمد د عبد الرحمن ناصر پلار واک ته ورسید چې د یادولو وړ موده یې کار نه دی کړی، تر ده وروسته عبد الرحمن الثالث(الناصر) واک ته ورسید له ۳۰۰ څخه تر ۳۵۰ کاله یې حکومت کړی چې همده د امویانو خلافت په اندلس کې د ۳۱٦هـ مهال اعلان کړ. په دې سره د امویانو د امیریت دوره پای مومي او د خلافت عهد یې پیلیږي. په دې وخت کې فاطمیانو له عباسي خلافت څخه جلا د بل خلافت اعلان وکړ، عباسي خلافت کې فارسي او نور عجمي عناصر داخل شوي وو او هغه اصل قرشیت ته یې صدمه د واک په تر لاسه کولو رسولې وه او د عبد الرحمن الثالث اداري او عسکري خدماتو ته په کتو د اندلس خلکو د خلیفه د لقب مستحق وباله، نو ځکه ده په خپل وخت کې د امویانو خلافت په اندلس کې اعلان کړ.

د ناصر تر مړینې وروسته د هغه زوی حکم ثاني چې المستنصر بالله لقب یې و، د خلافت چارې په لاس کې ونیوې، ده له ۳۵۰ څخه تر ۳٦٦هـ خلافت وکړ، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې وخت کې یې عمر ۴۸ کلونو ته رسیدلی و. د خلافت په چارو کې یې د خپل پلار تګلاره مخته وړه. د ده په وخت کې له بر او بحر څخه پر مسلمانانو بریدونه وشول خو حکم یې په کلکه دفاع وکړه او په شمال کې موکې ته پټ دښمنان یې له ډاره سولې او د امن ژوند ته اړ کړل چې لـه ده سره یـې د سـولې او نـه جنـګ تړونونه وکړل.

حکم مستنصر بالله ډېر ښه خلافت وکړ، د ده وخت د انـدلس د خلکـو لپـاره یـو زرین چانس و، نوموړی عالم، فقیه، په انسابو خبر، د تاریخ عالم او ګڼشمېر نور صفات یې در لودل چې په همدې سره د ده په وخـت کـې علـوم وغوړیـدل، لـه بغداد او نوور ځایونو یې کتابونه اندلس ته وړل او دلته د علم لپاره په چټکې کار کیده. مشهورو علماؤ ته یې احوال ور کاوه چې د هغوی د تالیفاتو لومړنی نسخې هغه ته ور کړي او په دې سره یې د اموي خلافت پـه کتـابتون کـې زرګونـه ټوکـه کتابونه راغونډ کړي وو؛ ابن حزم په دې اړه وایي: د هغو فهرستونو شـمېر چـې د کتابونو نومونه پکې لیکلي وو، ۴۴ ته رسیده، په هـر فهرسـت کـې ۵۰ ورقـې وې چې یوازې د دیوانو نومونه پکـې لـیکلي وو. د دې کتـابتونو چـارې د ده د ورور عبد العزیز له غاړې وې، د منذر په نوم ورور ته یې د قرطبې تعلیمي چارې ور له غاړې کړې وې. په خپل وخت کې یې ستر علماء را جمعه کـول، کتابونـه یـې را ټول کړل او د بې وزلو اولادونو ته یـې د وړیـا تعلـیم زمینـه برابـره کـړه، د قرطبـې پوهنتون ته یې خاصه توجو وکړه او د نړۍ مشهور علماؤ یـې ورتـه راوبلـل، سـتر معاشونه او لویې ډالـۍ یـې ور کـولې، د ده د دورې پـه اړه یـو هسـپانوی مـورخ لافونتي وایي: د حکم ثاني دوره د ادب او تمدن دوره وه.

حکم د ۳٦٦هـ مهال وفات شو او پر ځای یې زوی هشام المؤید چې ۱۱ کالـه او اته میاشتې عمر یې در لود، کېناست. له دې سره چې د خلافـت لپـاره د هغـه ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورونه موجود وو، خو ده بيا هم د خپل زوی او خلافت په حق کې ستره اشتباه وکړه، دا کار يې نه يوازې له مسلمان ملت سره جفا وه بلکې په اندلس کې يې د مسلمانانو برخليک بدل کړ، د اموي خلافت دبده يې لـه منځـه يـووړه او واک د خليفه پر ځای د هغه د يوه کارمند ابن ابي عامر تـه پـه لاس ورغـی چې ماشـوم خليفه د هغه په لاسونو کې لوبيده. په دې سره د خليفه او خلافت يوازې نوم پاتـه شو او واک د امويانو له کورنۍ بلې ته نقل شو چې عامريه کورنۍ بلله کيده چې د عبد الرحمن بن ابي عامر الملقب په شنجول له مرګ سره د هغوی د کورنۍ واک هم پای ته ورسيد او اندلس په يوه کورنۍ جګړه او ملوک الطوايفي کې ور دننـه شو، ان د ۴۲۲هـ مهال د امويانو د بخت ستوری يومخيز پريوت او د قرطبې اهـل د خلافت او اموي کورنۍ د واک پای اعلان کړ او د اندلس په زياتره لويو ښارونو کې د هغه ځای حاکمانو له مرکز څخه خپلواکي اعلان کړه.

له دې ځايه ممکنه ده چې ووايو د اموي کورنۍ واک د حکم مستنصر پـه مـرګ په ۳٦٦ کې پای ته ورسيد او له دې نيتې د عامريه کـورنۍ دور پيـل شـو چې لـه خليفه هشام څخه يې مشروعيت واخيست او تر يوه وخته يې د هغه په نوم باندې واک هم وچلاوه. خليفه ته نژدې محمد بن ابي عامر ځانګړی څارونکی، جعفـر بن عثمان المصحفي لوی وزير او په شمالي جبهه کې د پوځ قوماندان غالـب بـن عبد الرحمن د هغه وصيت نافذونکي وو چې حکم مستنصر د خپل زوی هشام د وليعهدۍ لپاره کړی و.

بل لور ته د په دولت کې يوه بـل سـتر اړخ د صـقالبه وو مشرانو فـائق او جـؤذر غوښتل چې د اموي کورنۍ يو بل وتلی شخص امير مغيره بن عبد الرحمن الناصر د حکم مستنصر ورور د هشام پر ځای خليفه شي څو د خلافت وحـدت وسـاتل شي. صقالبه د خلافت په ماڼۍ کې د ښه پوره قووت خاوندان وو، هغوی غوښتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د نوي خليفه پر ضد قيام وکړي، مګر ابن ابي عامر او المصحفي يې په سريعو اجراءاتو مخه ونيوه، د هغوی انتخاب شوی خليفه مغيره يې قتل کړ او صقالبه يې په زور د خپلو غوښتنو منلو ته اړ کړل. له دې وخت څخه د ابن ابي عامر دور پيلېږي چې په ۳٦٦ کې يې د شمال لور ته د دښمن پر ضد پوځي عمليات هم وکړل او خپل نوم يې خلکو ته په ښه توګه ور وپېژندی، ورو ورو يې له خپلې مخې هغه کسان پورته کول چې د ده د واک په لار کې خنډ وو، په دې سره يې مصحفي هم يوه ورځ زندان ته ټيله کړه او هغه وروستی خنډ يې د خپل ځان په وړاندې هم له لارې ايسته کړ. مصحفي د ۳۷۲ هـ مهال د هغه په زندان کې وفات شو. مصحفي تر دې مخکې د شمالي جبهې له قومندان غالب سره د يوې دوستۍ له لارې غوښتل چې خپل پخواني مخالفتونه هير کړي او د ابن ابي عامر خلاف نوې جبهه پرانيزي، غوښتل يې د غالب لور خپل زوی محمد ته وغواړي، خو ابن ابي عامر يې په لار کې خنډ شو او د غالب لور يې د خپل ځان لپاره وغوښتله چې په دې سره يې د هغوی د اتحاد نه يوازې مخه ډب کړه بلکې غالب يې د خپل ځان په خوسر کولو د ځان متحد جوړ کړ چې وروسته يې د ۳٦۷ مهال په يوه حمله کې له خپلو لښکرو سره د هغه لښکرې هم له ځان سره واخيستې او په شمال کې يې ګڼ فتوحات وکړل چې په راتلو يې خليفه د ذي الوزارتين لقب ور کړ او هغه وظيفه يې ده ته وسپارله چې مخکې مصحفي او غالب دواړو مخته وړه او په سره ابن ابي عامر په دولت کې تر خليفه وروسته لومړنی کس بلل کيده.

ابن ابي عامر په دويم قدم کې دا کار وکړ چې د حکم مستنصر د قواؤ پر ځای يې ځان ته نورې لښکرې جوړې کړې، په سوکه سوکه يې د خپلو باوري لښکرو شمېر زيات کړ چې ان په اندلس کې د حاکم مطلق بڼه يې خپله کړه او په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې د هغه یوازینی سیال د هغه خپل خوسر غالب د شمالي جبهې قومندان پاته شو چې په عسکري خدماتو کې یې ښه نوم در لود.

ابن ابي عامر د هغه پر ځای بل کس چې نوم یې په اندلس کې تر هغه کم نه و، جعفر بن علي بن حمدون المعروف په ابن الاندلسي راوغوښت، د وزیر لقب یې ور کړ، له خپلو خاصو کسانو یې کړ او د حضره پوځ قومندان یې وټاکه. په دې سره د غالب بن عبد الرحمن غوسه راوپاریده، هغه پوهیده چې ابن ابي عامر یې په وړاندې دسیسه جوړوي، یوازې د هغه خپله پوهه هم نه وه، بلکې د خلیفه مور هم هغه وپاراوه چې ابن ابي عامر نه یوازې ستا په وړاندې دسیسه جوړوي بلکې خلیفه یې هم له واکه اچولی دی. خوسر خپل زوم یوې ولیمې چې په انتسه ښار کې یې جوړه کړې وه، طلب کړ، دواړه په انفرادي توګه سره کیناستل او خبرې یې وکړې، غالب د محمد بن ابي عامر د وژلو لپاره توره وکښه چې هغه په ډېر انتیکه ډول له دې حملې وژغورل شو او سمدستي خپلې پلازمینې قرطبې ته راستون شو، دلته یې خاص لښکر تیار کړی و، د غالب قومندان پر اوسیدن ځای یې برید وکړ او هغه یې ترې ونیوی، غالب له ډېرې مجبورۍ اړ شو په هسپانیه کې له شمالي دښمنانو سره لاس یو کړي، له هغوی سره یوځای یې د ابن ابي عامر خلاف په ۳۷۱هـ محرم کې جګړه وکړه، له انتسه ښار سره نژدې دواړې لښکرې یو له بل سره لاس او ګریوان شوې، نژدې وه چې ابن ابي عامر ماته وخوري خو په دې وخت کې پر غالب ناڅاپه د زړه حمله راغله او هغه د جګړې په میدان کې ومړ او د ابن ابي عامر ستوری بیا هم وځلید.

د ۳۷۲هـ مهال یې خپل نژدې کس جعفر بن علي بن حمدون د حضره لښکر مشر ته دسیسه جوړه کړه او د یوې دسیسې په ترڅ کې یې هغه مړ کړ او بیا یې د هغه قاتلین هم اعدام کړل چې د هغه د مرګ تور پر ده پوري نه شي، په دې سره یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اندلس کې ټول هغه کسان له منځه یووړل چې ده د خپل ځان په اړه خطر ترې احساساوه، له دې سره یې ځان ته منصور لقب غوره کړ او په منبرونو به د هغه نوم یادیده. د ده په اړه ابن خطیب السلماني لیکي:

تاریخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ۱۹۷)

کان ابن أبي عامر آیة في الدهاء والمکر والسیاسة عدا بالمصحفي علی الصقالبة حتی قتلهم، ثم عدا بغالب علی المصحفي حتی قتله، ثم عدا بجعفر بن علي بن الأندلسي علی غالب حتی استراح منه ثم عدا بنفسه علی جعفر حتی أهلکه ثم انفرد ینادي صروف الدهر: هل من مبارز.

ابن ابي عامر په هوښیاري، فریب او سیاست کې یوه ځانګړې نښه وه، مصحفي یې پر صقالبه وو ور مست کړ هغوی یې په مړه کړل، بیا یې په غالب باندې مصحفي ګوښه او قتل کړ، وروسې یې په جعفر بن علي الاندلسي-باندې غالب وواهه ځو یې له هغه ځان بېغمه کړ، اخر یې جعفر په خپله له منځه یووړی بیا یې تر دې مبارزې وروسته ویل: ایا کوم بل مبارزه کوونکی هم شته؟!

نوموړي د شمالي دښمنانو خلاف تر ۵۰ زیاتې حملې وکړې چې په یوه حمله کې هم نه دی ناکامه شوی، ده به تل په خپلو حملو کې هجومي تګلاره غوره کوله چې دښمن دفاعي حالت ته اړ کړي، ابن ابي عامر په خپلو حملو کې هغو ځایونو ته ورسید چې مخکې هیڅ اسلامي سپه سالار هغه ځای ته نه وو رسیدلی، په دې سره یې دښمن ته دا په ډاګه کړه چې اسلامي لښکرې که وغواړي نو د هغوی هر ځای په هر وخت کې تر برید لاندې راوستلای شي او د هغوی هر ښار ته خطر جوړولای شي.د دغو حملو په لړ کې یې تر ټولو مشهوره حمله د ۳۷۱ کال حمله وه چې د ځینو پاچاهانو د تادیب لپاره یې وکړه، دغه حمله یې د غالب

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرستې لپاره کړې وه، په دې سره یې د دښمنانو اتحاد مات کړ او د هغوی ښارونه یې یو په بل پسې سقوط کړل اما د ژمي په راتلو او د واورې په اوریدو یې خپلې لښکرې د خپل هیواد لور ته ستنې کړې چې په دې سره یې دښمن اړ کړ ده ته جزیه ومني.

په ۳۷۴ کې یې د برشلونه خلاف بله حمله وکړه، او د ۳۷۶ پر مهال یې د لیون د غوړ پیچ لپاره برید وکړ چې د ترون له ځینو مادو یې مخالفت کړی و.

ابن ابي عامر له ۳۶۸هـ څخه د یوه ښار بنسټ هم کیښود چې زاهره نوم یې ور کړی و، په ۳۷۰ کې دغه ښار تکمیل شو چې دی له خپلو خاصو کسانو سره ورنقل شو او د خلیفه په مقر کې پر ځان ډاریده له دې امله یې نور نه غوښتل چې له خلیفه سره یوځای د هغه په قصر کې واوسي.

منصور ابن ابي عامر د ۳۹۲هـ په رمضان کې د ٦٥ کلونو په عمر مړ شو چې نژدې ۲۵ کاله یې د واک واګې په لاس کې نیولې وې. ابن ابي عامر مورخینو نابغه بللی دی، نوموړی د منځنی طبقې کس و چې له دې حالته یې ځان پاچاهي ته ورساوه، داسې یو سلطنت یې جوړ کړ او ځان یې داسې واکمن ثابت کړ چې د اندلس تیرو واکمنانو یوه هم د ده په شان واکمني نه ده کړې، حتا عبد الرحمن الناصر هم تر ده په دې چارو کې کم و. دا خبره به مناسبه وي چې د اندلس په تاریخ کې د ده دور تر ټولو ځلانده دوره د سیاست او تمدن له اړخه وبلله شي.

تر ده وروسته یې زوی عبدالملک بن منصور المظفر ځای ناستی شو، د هغه په دور کې یې وزیرانو تر خپل منځ سیالي شروع کړه چې دا کار یې د اسلامي دولت په زیان تمام شو. که څه هم یوه وزیر به بل وپرزاوه، اما دا کار د هغه هم په خیر نه تمامیده. وزیر بن سعید پر طرفه الصقلبي مظفر غوسه کړ چې هغه یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۹۴ مهال مشرقي الجزائر ته وشاړه، خو تر دې وروسته یې د مظفر پر ځای د یوه اموي کس د واک ته رسولو هڅې پیل کړې چې دا دسیسه یې افشا شوه او هغه په دې سره د ۳۹۷ مهال خپله سر وبایله او د حاکم له لوري عدام شو.

عبد الملک بن منصور بن ابي عامر اووه کاله حکومت وکړ، ان چې د ۱۰۰۹/۳۹۹م مهال وفات شو او پر ځای یې خپل ورور عبد الرحمن شنجول پرېښود، ورور یې هغه وړتیاوې نه درلودې چې د خپل حاکم ورور خلا یې ډکه کړې وای، هغه هوښیار او زړور نه وو، نو د خپل پلار او ورور په سیات او تګلاره کې یې تغییر راوست، له نظر بند خلیفه سره یې اړیکې زیاتې کړې چې هغه ورته د مامون لقب ور کړ، د خلافت لپاره یې ولیعهد وټاکه او په دې سره یې خپل نژدې کسان هم غوسه او هم خپله کړل.

عبد الرحمن شنجول چې د قشتالي د جنګ لپاره له خپلي پلازمیني ووت، زیاتره نظامي ځواک یې له ځان سره واخیست، نو د عبد الرحمن ناصر لسمي محمد بن هشام یې پر ضد پاڅون وکړ، د جمادي الاخر پر ١٦ تاریخ د ۳۹۹هـ مهال چې له ۱۰۰۹م سره یې سمون در لود، محمد د خلیفه هشام المويد قصر ته داخل شو، هغه د محمد په ګټه له خلافت تنازل وکړ او دی یې پر ماڼۍ ولکه وکړه، زاهره ښارګوټی یې ونړاوه او ټولې خزانې او هر څه چې په لاس ورغلل هغه یې چور کړل.

شنجول د انقلاب خبر واورید، بیرته راوګرزید، د هشام موید له لوري چې هغه ته د ولعهد منصب ور کول شوی و، له هغه یې تنازل وکړ او د هشام موید مرستې ته یې بلنه پیل کړه، خو دا وخت ډېر ناوخته شوی و، له ده څخه د پوځ لویه برخه ولاړه او اخر دی په همدې کال کې په اعدام محکوم شو. په دې ټول د عامریه کورنۍ واک ته پای ور کړل شول چې د هر ډول تمې او توقع خلاف و، ځکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شنجول په داسې حال کې د چارو واګې په لاس کې واخیستې چې یو بشپړ قـوي دولت یې په لاس کې درلود، جوړ نظام په لاس ورغی، اما تر درې میاشتې زیات وخت نه وو تیر شوی چې د منصور محمد بن ابي عامر په لاس جوړ شوی قـوي نظام چې هغه او زوی یې ۳۵ کاله ساتنه کړې وه، ټول اندلس ته یې امن راوستلی و، ده په دې لنډه موده کې دا هر څه له لاسه ور کړل.

د خلافت سقوط:

محمد بن هشام المهدي په داسې حال کې د خلافت ګدۍ ته ورسید چې اندلس په یوه بد حالت کې قرار در لود، امویانو ځانونه د خلافت اصلي مستحقین بلـل، اما د عامریه دولت پلویان هم موجود وو، له صقالبه او د موالیو اصلي ملاتړي یې تر اوسه موجود وو، د ابن ابي عامر په وروستیو وختونو کې د بربریانو شـمیر هـم زیات شوی و، ډېری مشرانو یې په اندلس کې ځایونه نیولي وو، یو بل قـووت دا له عامو خلکو هغه مهال ور زیات شوی و چې د قرطبې عـامو خلکـو د خلیفـه ملاتړ وکړ او هغه یې د واک وګدۍ ته ورساوه.

خلیفه مهدي لومړی د بربریانو په ټکولو لاس پوري کړ، دی خپل خلافت تـه لـه دوی څخه خطر احساساوه، په دویم قدم کې یې د صقالبه لـور تـه لاس ور اوږد کړ، د هغوی مشران یې مشرقي اندلس ته جلاوطنه کړل، تر دې هم وروسته یې د خلیفه هشام الموید لورته لاس ور واچاوه، لومړی یې له نظربندۍ د پلازمینې یـوه کور ته نقل کړ او بیا یې د ۳۹۹ هـ مهال د شـبعان پـر ۲۷ تـاریخ د هغـه د مړینـې اعلان وکړ.

له دې سختو حالاتو او بربریانو سره د مقابلې باوجود هشام بن سلمیان بن النـاصر د ۳۹۹ په شوال کې د خپل ځان پر ضد د خلکو کرکه هغه وخت راوپاروله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان يې خليفه اعلان کړ او خپل ځان ته يې د رشيد لقب غوره کړ، په دې سره يې خپل ملاتړي د قرطبې خلک خان ته غوسه کړل، هغوی د ده له ملاتړه لاس واخيست، هشام، د ده زوی، ورور ابو بکر او نور مشران يې ونيول او د ټولو د اعدام اوازه يې خپره کړه.

په قرطبه کې يوه عامه بلوا جوړه شوه، بربريان راووتل او خپل صفونه يې منظمول، په دې ګډوډ حالت کې د واک چارې د سليمان بن الحکم المستعين لاس ته ورغلې، د رباح په نوم يو ښار يې ځان ته مرکز وټاکه، بيا يې د وادي الحجاره ښار هم په زور لاندې کړ او د يوه څه وخت لپاره يې د سالم ښار هم محاصره کړ او بيا بيرته خوشي کړ.

واضح صقلبي په دې وخت کې د مستعين پر قواوو مرستې او خوراکي توکي بند کړل، په اخر کې يې د قشتاله له امير سانشو غورسيه سره خبرې وکړې، يو تړون يې ورسره مانه چې دی يې د ځينو شرطونو په ور کړه له دې محاصرې خلاص کړ.

د ۳۹۹ په ذي الحجه کې د مستعين او واضح صقلبي د قوتونو ترمنځ په شرنبه سيمه کې جګړه وشوه، چې د واضح صقلبي په ماته پای ته ورسيده، دی خپلې پلازمينې قرطبې ته ولاړ چې د مستعين قوتونو يې تعقيب کاوه، هلته تر يوې لنډ جګړې وروسته د ربيع الاول پر ۱۳ تاريخ د ۴۰۰ هـ مهال د مستعين قوتونه قرطبې ته داخل شول، مستعين خپل خان خليفه اعلان کړ.

په دې وخت کې خليفه مهدي د طليطلې خواته فرار وکړ او هلته په تياري بوخت شو چې خپل له لاس وتلی خلافت بيرته تر ګوتو کړي، له واضح صقلبي سره يې اړيکې ونيوې، واضح د برشلونه له امير رامون ثالث او د هغه له ورور ارمنجول

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره خبرې وکړې او د مهدي مرسته يې ترې وغوښته چې هغوی سخت شرطونه ورته کېښودل او د واضح تر موافقې وروسته خليفه مهدي له مجبوريته ورسره هوکړه وکړه.

د ۴۰۰هـ د شوال په نيمايي کې دواړه لښکرې د عقبه البقر په سيمه کې يو له بل سره مخ شوې، سليمان د مستعين د ماتې تمه در لوده، مستعين د ځان ژغورنې لپاره له ميدانه تيښته وکړه، خو د بربريانو قواوو د مهدي له قوې سره ښه په خرپ جنګ وکړ او درانه تلفات يې ور کړل، تر دې وروسته يې له قرطبې خپل بال بچ وايستل، مالونه يې واخيستل او د وادي اره لورته يې مخه کړه، ځو مهدي دويمه پلاه هلته داخل شي او ځان خليفه اعلان کړي.

مهدي په هغوی پسې ورغی، له وادي اره سره يې جګړه ورسره وکړه چې تر سختې جګړې وروسته خليفه ماته وخوړه او خپل پاته لښکر يې قرطبې ته راستون کړ، په دې سره بربريانو هلته دلته بريدونه کول چې د قرطبې خلک له دې حالت او د مهدي له کمزوري سياسته تنګ راغلل، په دې وخت کې واضح له مهدي د ځان خلاصولو لپاره موکه مناسبه وبلله، نو يې خليفه مويد راپيدا کړ چې مهدي يې د مرګ اوازه خپره کړې وه او د خلکو تر مخ يې له هغه سره په ذي الحجه ۴۰۰ هـ کې د خلافت بيعت وکړ. هشام مويد په دې وخت کې د ۴۷ کلونو عمر ته رسيده چې د بوډاتوب دوره بلله کېږي.

اما له دې سره د مستعين او بربريانو حملې پر قرطبه روانې وې چې د خپل واک تر لاسه کول يې غوښتل. پر پلازمينه له هرې خوا توره شپه شوه، د دواړو ډلو ترمنځ د سولې شونتيا هم نه وه او که وای هم نو په دې حالاتو کې به د نورو سختو شرايطو سبب شوې وای، له دې سره هر ډول وسيلې او واسطې له منځه ولاړې، په دې وخت کې واضح صقلبي په دې باوري شو چې په پلازمينه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه نامعلوم برخليک په تمه ناسته ښه نه ده نو يې هڅه وکړه چې وتښتي خو د پوځ د مشرانو له لوري يې پلان افشا شو، هغه يې ونيوى، مالونه يې ترې واخيستل او دى يې اعدام کړ.

د شوال په اخر د ۴۰۳ هـ مهال مستعين په زور قرطبه ونيوه، مويد خليفه يې مړ کړ او ځان يې د دويم ځل لپاره خليفه اعلان کړ. په داسې حال کې يې د دولت د چارو په تنظيم پيل وکړ چې ګډوډي هر لورته خپره شوې وه، بربريانو د دولت پر مهمو منصبونو منګولې ښخې کړې وې، يوازې قرطبه او شاوخوا سيمې د هغوى له نفوذه وتلې وې، سليمان غوښتل چې هم هغوى راضي کړي او هم يې له قرطبې لرې وساتي، د دې لپاره يې د اندلس مهمې برخې د هغوى ترمنځ وويشلې، دوى شپږ قبيلې وو، د صنهاجه قبيلې مشرانو ته يې د بيره(غرناطه) ولايت ور کړ، د مغراوه قبيلې ته يې د هيواد منځنى برخه ور کړه، د بني برزال او بني يفرن خلکو ته يې د جيان او ورسره تړلې سيمې ور کړې، بني دمروازداجه ته يې د شذونه او موروور سيمې ور کړې، منذر بن يحيى التجيبي ته يې د سرقسطه او ثغر اعلى ور کړل، د بني حمود کورنۍ ته يې د ثغور مغرب برخه ور کړه.

په دې ټولو يادو قبايلو کې بني حمود الصنهاجيين ځکه مهم دي چې دوى د هيواد په راتلونکي کې مهمه ونډه لري، د قاسم بن حمود بن علي په نوم يوه کس يې جزيره الخضراء واخيسته، د هغه بل ورور علي بن حمود دوه ښاره په ولکه کې واخيستل سبته او طنجه، بني حمود چې د مغرب او خضراء جزيره واخيستل د مستعين ګومانونه وپاشل شول او دولت يې د تلو له ګواښ سره مخ شو.

ابن حمود ته پر خليفه د قيام لپاره فضا مناسبه وبريښيده، له سبته ښاره د خضراء جزيرې ته راکښته شو، له خپلو لښکرو او ملاتړو سره يې پر قرطبه بريد وکړ، د مستعين او ابن حمود د قوتونو ترمنځ خونړۍ جګړه وشوه چې مستعين ماته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوړه او ابن حمود د محرم پر ۲۸ تاریخ د ۴۰۷ هـ مهال قرطبې ته داخل شو. پر همدې یاد تاریخ د مستعین خلیفه په اعدام د حمودیې خلفاؤ سلسله پیل شوه.

لومړی علي بن محمود واک د یوه کال لپاره ونیو، په ۴۰۸هـ کې هغه قتل شو، قاسم بن حمود ورور یې واک ونیو، له ۴۰۸ تر ۴۱۲هـ یې خلافت وکړ، بیا یحیی بن حمود له ۴۱۲ تر ۴۱۳هـ په واک کې و، تر ده وروسته بیا قاسم بن حمود د دویم ځل لپاره خلیفه شو، له ۴۱۳ تر ۴۱۴ یې خلافت وکړ او د ده په زمانه کې د دوی د کورنۍ خلافت پای ته ورسید.

د خلافت پر ګدۍ یوځل بیا د اموي کورنۍ خلیفه ډېره ولګوله، عبد الرحمن بن هشام بن عبد الجبار المستظهر بالله خلیفه شو، دی د خلافت په لومړي کال یعنې ۴۱۴ کې ووژل، تر ده وروسته محمد بن عبد الرحمن بن عبد الله بن الناصر المستکفي بالله خلیفه شو، تر هغو یې خلافت وکړ چې په ۴۱٦ هـ کې دی هم ووژل شو.

تر ده وروسته بیا د حمودیانو کورنۍ ته خلافت راستون شو، یوځل بیا یحیی بن حمود خلافت ونیو، خو د بخت ستوری یې چنداني ونه ځلید او بیرته امویان واکمن شول، ان چې له دوی اخر خلک ستړي شول، د دوی له درنو القالو خلکو نور خسته شول، اعمال یې نور د زغملو نه وو، اخر د ۴۲۲هـ مهال یې د خلیفه هشام الثالث المعتد بالله په عزل کولو د اموي خلفاؤ لړۍ ته د پای ټکی ور کړ او له اندلس څخه د خلافت سلسله هم ختمه شوه.

د پنځمې هجرۍ پیړۍ له نیمایي څخه د اندلس په ښارونو کې ګډوډي پیل شوه، هر ښار یوه حاکم اداره کاوه، تر هغه وورسته چې ټول اندلس سره متحد او د یوه مرکزي قوي دولت تر اداري لاندې و، له شماله د جبل طارق تر تنګي او د بحر

(c) ketabton.com: The Digital Library

متوسط له شرقي ساحله بیا په غرب کې د محیط الاطلسي ـ تر ساحله ګډوډي، خپلسري او یوه بلوا خپره وه. د هر ښار حاکم هڅه کوله چې د خپل واک سلطه پراخه کړي، د کورنۍ جګړې میدان ګرم شو او ښارونه د کورنۍ جګړې په اور کې وسوځېدل.

دغه حالت اتیا کاله دوام وکړ، ان چې اندلس ته د مرابطینو قوتونه داخل شول، د هغوی په هڅو د اندلس ښارونه سره متحد شول، د هسپانیه د پاچاهانو په وړاندې ودریدل او د زلاقه په جګړه کې یوسف بن تاشفین هغوی ته سخته ماته ورکړه.

تر دې مخکې د اندلس پاچاهانو د یوه او بل په مقابل کې د هسپانیه له شمالي عیسوي پاچاهانو مرسته غوښته چې په مقابل کې به یې هر وخت هم ټیکس ور کاوه او هم به یې ځینې د مسلمانانو ښارونه هغوی ته ور کول، په دې وخت کې یې د غرماج، اوسمه، شنت اشتبین او نورې مهمې و ستراتیژکې سیمې ایله کړې چې د ناصر او منصور بن ابي عامر په وخت کې مسلمانانو په ډېر تکلیف دغه سیمې لاندې کړې وې او د هسپانیه د پاچاهانو پر ضد د مسلمانانو لپاره د بریا کیلی بلل کیدلې.

د ۴۲۲هـ مهال د اموي خلافت تر سقوط وروسته اندلس د ملوك الطوائف له لوري وړو وړو پاچاهیو ته وویشل شو چې هر پاچا یا قبیلې مشر د خپلې سیمې د ساتنې لپاره نهایي هڅې کولې. قرطبه او د هغې شاوخوا منطقې یوه پاچاهي وه، اشبیلیه او ورسره څیرمه د اندلس غربي سیمې بله پاچاهي وه، بطلیوس بیله وه، غرناطه بیله وه، بلنیسه او انیلس شرقي ورسره څرمه سیمې بله پاچاهي وه، سرقسطه او ثغر اعلی ځان ته پاچاهي وه، طلیطله او ثغر اوسط بیله وه او دانیه و جزر البلیار ځان ته یو تنګی واوره خوره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قرطبه کې تر هغه وروسته چې ۴۲۲ مهال خلکو خلیفه هشام ثالث له واکه گوښه کړ، نو پر وزیر ابو حزم جهور بن محمد بن جهور یې اتفاق راغی چې د قرطبې د حکومت مشر یې وټاکه، هغه د واک لپاره یوه شورا وټاکله، ابن جهور د هغه مجلس په توسط د ټولو مشرانو او امیرانو لپاره خپل مسوولیتونه او دندې وټاکلې، ښه سیاست یې وکړ او چارې هم تر یوه حده پر سم لورې روانې شوې، په دې توگه یې د حکومت په چارو کې د سیالانو او تمه خورو مخه ډب کړه، ان چې دغه حکومت د دولت الجماعه په نوم پېژندله کیده ځکه چې د چارو واگې یې له شوې شورا سره وې. په دې وخت کې قرطبه یو امن ځای و چې خلکو به پنا ورته راوړه. نژدې ۱۲ کاله په دې ښار کې د ابن جهور حکومت و.

د ۴۲۷ مهال چې ابن عباد یوځل بیا د خلیفه هشام الموید د ظهور دعوه راپورته کړه، له هغه سره یو مشابه کس یې د خلافت د دعوې لپاره را څرگند کړ، د اندلس مشرانو ته یې د بیعت لپاره پیغامونه ولېږل، ځینو کسانو یې پیغام ته مثبت ځواب ور کړ لکه عبد العزیز بن ابي عامر د بلنسیې مشر، مجاهد العامري د دانیه او مشرقي الجزائر واکدار او د قرطبې حاکم ابن جهور هم د هغه پیغام ومانه که څه هم په زړه کې یې پر دې خبره باور نه در لود، خو له حمودیانو څخه د پرلپسې بریدونو د خوندیتابه لپاره یې د ابن عباد دغه حیله گټوره وگڼله او ده هم له دې امله ورسره ومنله. تر ۴۳۵هـ پورې ابن جهور په قرطبه کې حکومت وکړ، تر ده وروسته یې چارې زوی ابو الولید محمد بن جهور ته ور له غاړې شوې، ده د خپل پلار سیاست مخته وړی، خو بیلابیلو حالاتو دې اړ کړ چې له واکه لاس واخلي او خپل زوی د واک لپاره رامخکې کړي، زوی یې عبد الملک د دې وړتیا نه در لوده، د چارو واک یې د پلار وزیر ابراهیم بن یحیی بن سقاء ته وسپاره، اما د هغه له ښه تدبیر سره یې په ۴۵۵ کې اعدام کړ. بیا د ده د دوو زامنو ترمنځ د قدرت پر سر شخړه شوه، پلار یې ابو الولید اړ شو چې د زامنو ترمنځ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قدرت ویش وکړي، عبد الملك ته یې د قواو مشري ور کړه او مـالي چـارې یـې عبد الرحمن ته وسپارلې، عبد الملك په دې ویش راضي نه شو نو ورور یې عبد الرحمن ونیو او په زور یې پر هغه ټیکس ولګاوه.

په داخل کې دغې اوضاع د طلیطلې مشر ته زړه ور کړ چې د دوی پر خاوره برید وکړي، د مدور کلا یې ونیوه او د قرطبې پر لور یې پر مختګ وکړ، عبـد الملـك مجبور شو چې له بني عباد څخه مرسته وغواړي، بني عبـاد قرطبـه د طلیطلـې لـه مشره وساتله خو خپله یې د ٤٦٢ مهال قبضه پر وکړه چـې د بنـي جهـور ۴۰ کالـه واک یې پای ته ورساوه او هغوی یې د شلطیش جزیرې ته وشړل.

د بني عباد د دولت موسس محمد بن عباد په نوم یو کس و چې اصل یـې منـذر بن ماء السماء ته رسېږي، محمد په اشبیلیه کې قاضي تیر شوی او د خلکـو بـاور یې خپل کړی و، د ګډوډۍ مهال دی هم په هغه مجلس کې وو چې د دې ښار د تنظیم لپاره جوړ شوی و، کله چې پر اشبیلیه بني حمود حمله وکړه ده یې پـه ډېـر ذکاوت دفاع وکړه او هغوی یې په دې بانه له ښاره لرې کړل چې دا به د هغـوی د خلافت برخه وي او د هغوی په نوم یې خطبه پیل کړه، د ۴۲۶ پر مهال اړ شو چې د هشام الموید څیرې ته ورته یو کس یې را پیدا کـړي او هغـه یـې خلیفـه هشـام ونوماوه څو د حمودیانو له مشکله ځان په وساتي. د ۴۳۳هـ مهال چې محمد بـن عباد وفات شو، زوی یې د هغه ځای ناستی شو، ابو عمرو عباد بن محمد معتضد یــې لقــب و، دا ډېــر ســخت زړی انســان و، د خپلــو دربــار او نــورو مشــهورو شخصیتونو په وژلو او له منځه وړلو یې شروع وکړه، ده یوازې پر خپل قوت تکیه در لوده، مورخان وایي چې له ده یې وزیران داسې ډاریدل لکه سیالان چـې یـې بیرولي وو، د هغو کسانو په لړ کې چې ده په خپله لـه منځـه وړي یـو د ده خپـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوی اسماعیل دی چې ده وژلی دی، بل د اندلس نوموتی عالم عمر الهوزني دی چې د علم شهرت یې نړۍ ته رسیدلی و.

بني عباد په اندلس کې ډېره پراخه پاچاهي جوړه کړه، خورا زیات ښارونه یې لاندې کړل، د حمودیانو پاچاهي یې له منځه یووړه، د پخواني اندلس لویه برخه یې په واک کې وه، د جزیره نما له جنوبه یې مثلث په واک کې در لود، په شمالي اندلس کې د فرنتیر له ځمکې نیولې بیا د وادي کبیر تر ساحله، په غرب کې د وادي کبیر له ساحله واخله بیا په پرتګال تر جنوبه او د محیط اطلسي ـ تر ساحله یې سیمې په واک کې وې. د ډېرى ملوك الطوایف وړې پاچاهیانو یې حذف کړې، تر ډېرو نورو پاچاهیو د طبیعي مواردو او جنګي قوت له مخې پیاوړې وه، په اندلس کې بل داسې قوت موجود نه وو چې د اشبیلې د واکمن دې ترې سترګه سوځیدلې وای، یوازې د قشتاله پاچا فرناندو اول هغه څوك و چې د اشبیلې واکمن ترې په ویره کې و.

د ۴۴۴هـ مهال یې له قشتاله یو لوی لښکر د طلیطلې پر لور روان کړ، د زراعت ځمکې یې خرابې کړې، اباد ځایونه یې خراب کړل او د طلیطلې پاچا مامون بن ذي النون یې اړ کړ چې له ده سره سوله وکړي او ټیکس ورته ومني. د ۴۵۵ مهال یې بیا د بطلیوس او اشبیلې پر خاوره برید وکړ، معتضد بن عباد اړ شو چې د مامون په شان سوله طلب کړي او ټیکس ورته ومني، معتضد په خپله د هغه پوځې تمځې ته ورغی، په خپله یې هغه ته ژمنې ور کړې او سوله یې ور سره وکړه، کله چې فرناندو یې اول درې کاله وروسته وفات شو او د هغه زوی سانشو یې ځای ناستی شو، معتضد هغه ده ته هم ټیکس ور کاوه لکه د هغه پلار ته چې یې ادا کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۴۶۱ مهال متعضد مړ شو او پر ځای یې ابو القاسم محمد بن عباد المعروف په المعتمد کېناست، د ده په وخت کې قرطبه له اشبیلې سره د ۴۶۲ مهال یوځای شوه، تر دې وروسته د غرناطې له حاکم سره په شخړه اخته شو، دواړه طرفونه د سختو شخړو له امله اړ شول چې د شمالي هسپانیه له پاچا د خپل مخالف د پرزولو لپاره مرسته وغواړي، خو په مقابل کې یې هغوی ته ښارونه او درنې بیې ور کولې. هغه مهال چې د غرناطې پاچا عبد الله بن بلکین د قشتاله له پاچا الفونسو شپږم سره د تړون هڅه وکړه، معتمد هم خپل اول وزیر ابوبکر بن عمار الفونسو ته ولېږه او د یوه درانه مالي عوض په ور کولو یې هغه ته ژمنه ور کړه چې پر غرناطه برید وکړي د بریا په صورت کې به معتمد ته ښار پاتېږي او الفونسو ته به د الحمراء کلا ور کول کېږي له ټولو هغه څه سره چې هلته ومونډل شي، په دې سره شپږم الفونسو ته د غرناطې د خرابۍ بانه په لاس ورغله او پر غرناطه تبا کوونکې حملې وکړې. اخر الفونسو د ۴۷۸ مهال پر طلیطله برید وکړ او د هغې واک یې په خپل لاس کې واخیست. د الفونسو دې اقدام ملوك الطوایف اړ کړل چې له مرابطینو څخه د هغوی خلاف مرسته وغواړي، معتمد په دې وخت کې ویل چې د اوښان ګرزول د خنزیانو تر پوولو ډېر ښه دي، مرابطینو ته یې خضراء جزیره ور کړه چې هغوی په کې خپل لښکر پلی کړ او بیا یې د الفونسو لښکرو ته ماته ور کړه.

په اندلس کې هغه مهال اته واړه او غټ دولتونه موجود وو چې ټول وخت یې یو د بل په پرزولو او له کافرانو څخه د خپل مسلمان ورور په ماتولو کې په مرسته تېریده، دوی به کافرانو ته ښارونه او درنې جزیې ور کولې چې خپل مسلمان ورور ورته وپرزوي، تل یې له یوه بل سره شخړې وې او دومره قوت چې یې تر خپل منځ په جګړو کې اوبه کړ که یې د قشتالې د پاچا خلاف لګولی وای نو د اندلس تاریخ به نن بدل وای. اخر هغوی خپل منځي جګړو دې ته اړ کړل چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قشتالې د پاچا پر خلاف مرابطينو ته د مرستې لاس اوږد کړي او هغوی د خپلې مرستې لپاره راوغواړي.

مرابطين په اندلس کې:

د طليطلې تر سقوط درې مياشتې وروسته د اندلس پاچاهانو چې په سر کې يې معتمد و، له مرابطينو څخه د شپږم الفونسو خلاف مرسته وغوښته، په داسې حال کې چې تر دوی وړاندې د اندلس علماؤ او فقهاؤ له خپلو پاچاهانو تر ناهيلۍ وروسته له مرابطينو څخه ډېر پخوا لا اندلس ته د ورتلو هيله کړې وه.د اندلس اتحاد ته علماؤ زيات کار وکړ لکه مشهور عالم ابن عبد البر ابو عمر يوسف بن عبد الله النمري چې د مغرب او اندلس علامه و، ابن حيان ابو مروان حيان بن خلف الاموي، ابو الوليد الباجي سليمان بن خلف التجيبي القرطبي، ابن حزم ابو محمد علي بن احمد بن سعيد الظاهري او ګڼ نور علماء موجود وو چې د اندلس وحدت ته يې کار کاوه او کله چې ناهيلي شول نو تر پاچاهانو مخکې يې له مرابطينو وغوښتل چې اندلس وژغوري.[24]

تر علماؤ او عوامو خلکو وروسته د اندلس پاچاهانو هم بله لار نه درلوده نو په قرطبه کې يو مجلس جوړ شو چې پاچاهان، علماء او فقهاء يې ورته راغوښتي وو. دوی ټولو په مشوره يو خط وليکه چې له يوسف بن تاشفين څخه يې مرسته غوښتې وه، د اندلس ټولو اميرانو لاسليک پر وکړ، له دې خط سره يې ګران بيه ډالۍ هم ور ولېږلې. دغه پيغام د دې کسانو په توسط ولېږل شو:

---

[24] الزلاقه معرکه من معارک الاسلام الحاسمه في الاندلس: ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبید الله بن ادهم د قرطبې قاضي چې د خپل وخت هوښیار او ذهین انسان و، د معتمد وزیر ابو بکر بن زیدون، قاضي متوکل علی الله عمر بن الافطس د بطلیوس امیر، قاضي عبد الله بن حبوس بن ماکسن الصنهاجي د غرطانې حاکم.

له یوسف سره دغه پلاوي د سبته په ښار کې ولیدل، هغه یې غوښتنه ومنله وې ویل: د دې دین د مرستې لپاره اول زه تیار یم، د مرستې دغه کار به زه خپله پر غاړه اخلم.[۲۵]

په اندلس کې د مرابطینو شتون څو مرحلو ته ویشل کېږي:

لومړۍ مرحله: دا هغه مرحله ده چې مرابطینو او د اندلس پاچاهانو یوځای د هسپانیه د پاچا خلاف یوځايي جهاد وکړ له ۴۷۹ تر ۴۸۳ هـ پوري. د مرابطینو امیر یوسف بن تاشفین له المغرب څخه خپلې لښکرې اندلس ته د ۴۷۹ په ربیع الاول کې تیرې کړې چې د اندلس د پاچاهانو مرسته وکړي او د طلیطلې ښار بیرته د اسلامي دولت لورته راوګرزوي.

د یوسف دغه اقدام د اندلس ټولو پاچاهانو وستایه او له هغه سره یوځای یې د جهاد في سبیل الله لپاره ملاوتړله چې یا به بری تر لاسه کوي یا به د الله په لار کې شهیدان کېږي. الفونسو په دې وخت کې د سرقسطه ښار محاصره کړی و، کله چې یې دغه تازه خبرونه غوږ ته ورسیدل نو محاصره یې ماته کړه او له اروپا څخه یې د مرستې غوښتنه وکړه، د اروپا له نورو سیمو څخه هغه ته د مرستې تر رسیدو وروسته د زلاقه [۲۶]ستره جګړه د ۴۷۹ په رجب کې د جمعې په ورځ پېښه شوه چې

---

[۲۵] الزلاقه... مخ: ۱۸۱- ۱۸۳.

[۲۶] زلاقه نوم یې مسلمانانو ور کړی دی او اروپایان یې د ساکر الیاس نوم ورکوي، دا سیمه د اندلس په شمال شرقي برخه کې ده چې اوس مهال د پرتګال پر حدودو پرته ده. الزلاقه...مخ: ۱۸۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هسپانیه لښکرو ماته پکې وخوړه، شپږم الفونسو پکې زخمي شو او له مات ګوډ لښکر سره د طلیطلې ښار ته وتښتید. د زلاقه جګړه د اندلس په تاریخ کې له مهمو جنګونو شمېرل کېږي، یوه لورته ټول پاچاهانو د اصلي دښمن خلاف په یوه صف کې راټول وو او بل لور ته یې اصل دښمن ته له عبرت ډک درس ور کړی و، که څه هم د طلیطلې ښار د مسلمانانو لاس ور نه غی.

تر بریا وروسته یوسف بن تاشفین المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یو څه پوځ یې په اندلس کې د مسلمانانو د ساتنې لپاره پریښود څکه د زلاقه تر ماتې وروسته د هسپانیه پاچا د انتقام لپاره د اندلس پر مسلمانانو مسلسل بریدونه کول. په همدې وخت کې د هسپانیه په شرق کې د الییط ښار موجود هسپانویان هم په خوځښت کې راغلل، د لورقه او مرسیه پر ښارونو یې بریدونه وکړل او د اندلس فقهاء او معتمد ابن عباد اړ شول چې له المغرب څخه یوځل بیا یوسف بن تاشفین راوبولي. هغه د ۴۸۱هـ مهال په ربیع الاول کې دویمه پلا اندلس ته راغی او د الییط ښار یې محاصره کړ، د ملوك الطوایف لښکرې هم له یوسف سره یوځای شوې، څلور میاشتې دغه ښار محاصره و، کله چې د ژمې وخت پیل شو مسلمانان د لورقه لور ته شاته شول او هسپانویانو له الفونسو شپږم څخه مرسته وغوښته هغه راغی دوی یې له ښاره وایستل او د ښار دیوالونه یې ړنګ کړل، په دې ډول دواړه خواوې یوې پریکنده جګړې ته سره داخلې نه شوې او مسلمانان د دې ښار له شره وژوغورل شول. تر دې وروسته یوسف بیا المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یوڅه لښکر یې د اندلس د ساتنې لپاره خوشي کړ. مګر هغه ته ژر خبر ورسید چې ملوك الطوایف تر خپل منځ په شخړو سره اخته دي او نه یوازې اختلاف سره لري بلکې ځینو یې له الفونسو شپږم څخه مرسته هم غوښتې ده، یوسف په دې وخت کې دوې لارې در لودې چې یا خپلې لښکرې له اندلس څخه وباسي او اندلس د یوه اسانه ښکار په شان الفونسو ته خوشي کړي یا هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل قوت تکیه وکړي او ملوك الطوايف ټول له قدرت څخه وباسي او د الفونسو خلاف يوازې د جهاد ميدان ته ووزي.

له قدرته د ملوك الطوائف ايستل کول او د اندلس اتحاد:

دويمه مرحله: څو عوامل موجود وو چې يوسف د اندلس پاچاهان له واکه ګوښه کړل:

اول: د هغوی ترمنځ شديد اختلافات چې په هيڅ صورت يو له بل سره نه جوړيدل، په داسې حال کې چې يوسف پوره هڅې وکړې چې دغه اختلافات ختم کړي اما ناکام شو.

دويم: په اندلس کې د مرابطينو ترينګې حالت، ځکه ملوك الطوايف له الفونسو سره لاس يو کړی و چې يوسف بن تاشفين يې په غوسه کړ.

درې: مرابطينو د اندلس د ژغورنې لپاره د زلاقه او حصن اليبط په جګړو کې زياتې قرباني ور کړې، په داسې حال کې چې د اندلس پاچاهانو دا قرباني د اسلامي اخوت له امله پر هغوی لازمې وګڼلې او د هغوی د درناوي پر ځای يې بيرته خپلې پخوانۍ دښمنۍ سره پاللې، د يوه بل خلاف يې له هسپانوي پاچاهانو مرستو ته لاس اوږد کړي او د مرابطينو لښکر ته يې دسيسې جوړول پيل کړل.

يوسف اړ شو چې د دوی په اړه پريکنده دريځ ونيسي، د خپل دريځ د پياوړي کولو لپاره يې په دې اړه د مشرق او اندلس له علماؤ فتاوا طلب کړه، د مشرق په علماؤ کې د غزالي او طرطوشي په شان سترو فقهاؤ د هغوی د خلع کولو فتوا ور کړه چې دا فتوا دوی ته په ۴۹۳ کې ورسيده او ده هغوی په ۴۸۳ کې خلع قدرت کړي وو، دويم په اندلس کې د علماؤ فتوا او د عام ولس غوښتنه وه چې د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچاهانو له ناوړه کړنو تر پزې راغلي وو. د اندلس په علماؤ کې مشهوره څیره، د فقهاؤ سرلاری او د قرطبې قاضي ابو جعفر بن القلیعي و چې په خپله المغرب ته ولاړ او د مرابطینو امیر ته یې د ځینو چارو په اړه په خپل خبر ور کړ.

یوسف د ۴۸۳ په لومړیو کې بیا اندلس ته راغی، لومړی یې د ملوك الطوایف په خلع قدرت پیل نه دی کړی، بلکې اول یې د اصلي دښمنانو لور ته مخ کړ چې له خپلو دوستانو سره د خلع قدرت مهال بیا مرسته ونه کړي، یوسف خپل لښکر د قشتاله د مرکز طلیطلې لورته بوت، هغه یې تېنګه محاصره کړه، د هغې په شاوخوا کې یې نور ښارونه تر بریدونو لاندې ونیول او د قشتاله لورته پر تلونکي لار یې د رباح په نوم یوه کلا هم محاصره کړه. د قشتاله پاچا الفونسو شپږم د دې حالت لپاره تیاري کړې وه، له یوسف سره په پریکنده جګړه کې ونه ښت، نو د یوسف لښکر چې ډاډه شو د الفونسو او اندلس د پاچاهانو ترمنځ یې اړیکه غوڅه کړې ده، بیرته یې لښکر راټول کړ، په دې جګړه کې نه یوازې د اندلس لښکر هغه سره ملګری نه و، بلکې د اندلس پاچاهانو د هغه د ماتې او بربادی انتظار کاوه چې دوی یې له شره د دوی په اند خلاص شي.

د اندلس واکمنو د مرابطینو خلاف د هسپانیه له واکمن سره اړیکې تېنګې کړې وې، له دې امله مرابطین اړ شول دوی له قدرته ګوښه کړي، نو د ۴۸۳ مهال یې د غرناطې پاچا له واکه لرې کړ، د ۴۸۳ او ۴۸۴ په منځ کې یې د اشبیلې پاچا له واکه ایسته کړ، د مریه واکمن یې په ۴۸۴ کې خلع قدرت کړ، د مرسیه دا یې هم په ۴۸۴ کې له واکه وغورزاوه، د بطلیوس واکمن یې د ۴۸۸ مهال وپرزاوه، د البونت د امارت واکمن یې د ۴۹۶ مهال له واکه ګوښه کړ، د شنتمریه امارت یې د ۴۹۷ مهال له منځه یووړ، د سرقسطه ممکلت ته یې د ۵۰۳ مهال د پای ټکی ور کړ، د دې سیمو نیول د دې لپاره اړین وو چې له اندلس څخه د هسپانیه د واکمنانو تمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پریکړې نو له دې امله یې د اندلس د اتحاد لپاره دا ټولې هڅې وکړې او ملوک الطوایف چې د مرابطینو لپاره یې دسیسې جوړولې هم دا خطر ایجاد کړ چې که له واکه ګوښه نه شي نو تر هسپانویانو وړاندې به دوی پر مرابطینو بریدونه وکړي او قوت به یې اوبه کړي.

مرابطینو په اندلس کې د هسپانیه د لښکرو خلاف دوو مرحلو کې جګړې وکړې چې یوه یې له ۴۸۳ تر ۵۲۳ کېږي، په دې مرحله کې بریا له مرابطینو سره وه چې د دښمن پر لښکرو یې بریدونه کول، د قشتاله پر مرکز طلیطله یې برید وکړ او ځینې ښارونه یې ترې ونیول، د اقلیش په جګړه کې چې د طلیطلې په شرق کې وشوه او یوه پریکنده جګړه بلله کېږي د ۵۰۱ مهال پکې مسلمانانو د دښمن لښکر ته ماته ور کړه او د الفونسو زوی او د لښکر امیر سانشو پکې ومړ، تر دې بري وروسته مرابطینو د طلیطلې پر ښار پرلپسې حملې وکړې نږدې وه چې هغه بیرته ونیسي په خاص ډول د ۵۰۷هـ په جګړه کې.

دویمه مرحله:

دویمه مرحله له ۵۲۳ څخه پیل تر ۵۴۲ پورې رسېږي. تر هغه وروسته چې د قلاعه په جګړه کې مرابطینو ماته وخوړه نو د قشتاله لښکرو په تکراري توګه د اندلس پر ښارونو بریدونه پیل کړل. د قشتالې لښکرو د جګړې څو محاذونه خلاص کړل چې د اندلس پر ښارونو یې بریدونه ترې کول.

د قرطبې محاذ چې په ۵۲۴، ۵۲۸، ۵۳۶ او ۵۳۸ کې یې پر قرطبه او شاوخوا سیمو بریدونه وکړل.

د اشبیلې محاذ چې د قشتاله لښکرو پر ښار او ورڅرمه سیمو د ۵۲۶، ۵۳۶ او ۵۳۸ مهال بردیدونه وکړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بطليوس او لويديځ اندلس محاذ چې په دې محاذ کې هغوی د ۵۲۸، ۵۳۲ او ۵۳۶ پر مهال بريدونه وکړل.

په دې موده کې ددې ښارونو د ساتنې مسووليت يوازې د مرابطينو له غاړې وو چې په وچ زور يې د دښمن مخه نيولې وه، هغوی په کله جګړه کې بريا خپلوله او کله به يې بايلله چې په دې صورت کې به يې خپل غوره کسان او مشران شهيدانيدل.

مرابطينو د پرتګال له واکمن سره هم په دوو مرحلو کې جنګونه کړي دي، په لومړۍ مرحله کې مرابطينو د بطليوس ښار مرکز کړ او له پرتګاله يې ځينې سيمې ونيولې لکه يابره، اشبونه او شنترين چې دا يې د ۵۰۵ مهال نيولي وو او د ۵۱۱ مهال يې د قلمريه ښار ترې ونيو.

دويمه مرحله له ۵۳۳ څخه تر ۵۴۲ پورې رسيږي. په دې وخت کې د پرتګال واکمن ابن الرنګ د قشتاله له واکمن سره په ۵۳۳ کې سوله وکړه، تر دې وروسته يې خپل ټول زور پر دې وکړ چې له مرابطينو څخه له لاسه وتلې سيمې بيرته واخلي، په غربي اندلس کې يې ورته چمتوالی وکړ او د اوريک په جګړه کې يې ماته ور کړه، د مرابطينو خلاف د اندلسيانو له پاڅون هم د پرتګال امارت ګټه واخيسته او په دې وخت کې يې د شنترين، باجه، مارده او اشبونه سيمې ترې ونيولې.

په ۴۹۲ کې چې بيت المقدس د اروپايانو لاس ته ولويد، نو الفونسو په اندلس کې د مسلمانانو ګڼ ښارونه ونيول، د ۵۱۱ مهال يې تطيله ونيوه، په دې سره د سرقسطې دفاع کرښه ونړيده، د ۵۱۲ مهال يې سرقسطه محاصره کړه، اووه مياشتې محاصره اوږده شوه، د ۵۱۲ په رمضان کې الفونسو له خپلو حلفاؤ سره ښار ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخل شو، د هغه ځای مسجد یې په کلیسا بدل کړ چې د لاسیو کلیسا نوم یې ورته غوره کړ، په ۵۱۲ هـ کې یې د روطه مضبوط ښار هم لاندې کړ، بیا یې د ۵۱۳ مهال د طرسونه پر سیمه هم واک ټینګ کړ، تر دې وروسته یې په ثغر اعلی کې تر ټولو پر مضبوط ښار د ایوب کلا هم ونیوله.

الفونسو د ۵۱۴ مهال د قتنده په جګړه کې مرابطینو ته ماته ور کړه، په دې جګړه کې زرګونه مسلمانان د خورا زیات شمېر فقهاؤ سره یو ځای شهیدان شول، د ۵۱۹ مهال یې د اندلس پر ښارونو یو بل برید وکړ چې په دې سره یې د اندلس د دفاعي کرښې ضعف معلوم کړ او په دې کار کې د اندلس ځو یاغي باغي کړي هم ورسره ملګرې وې. د الفونسو نورې هغه جګړې چې ده پکې بریا تر لاسه کړه د ۵۲۳ مهال د القلاعه جګړه ده چې د اندلس په شرق کې وشوه، په دې سره یې د بلنسیه ښار دفاعي کرښې ماتې کړې او ورسره څېرمه ښارونه او سیمې یې لاندې کړې. تر هغه وروسته چې الفونسو محارب خپل مخالفتونه د قشتاله له واکمن سلیطین سره یوې خواته کړل، نو د ۵۲۴ مهال یې لښکر پر ثغر اعلی ور برابر کړ او د لارده، افراغه او مکناسه ښارونه یې ونیول، د طرطوشه له دفاعي لیکو چې یې ځان بېغمه کړ. یوازې د افراغه په جګړه کې مرابطینو د ارغون پاچا ته د لومړي ځل لپاره د رمضان میاشت په ۵۲۸ کې ماته ور کړه، تر دې ماتې وروسته الفونسو محارب څو ورځې وروسته ومړ.

تر هغه وورسته چې په المغرب کې د مرابطینو حکومت ختم او پر ځای یې د موحدینو حکومت منځته راغی نو د ۵۴۱ مهال د موحدینو مشر عبد المومن درې لښکرې د اندلس د خلکو په غوښتنه اندلس ته ولېږلې چې هلته یې ځینې ښارونه په اسانۍ لاندې کړل او په ځینو کې د مرابطینو له لوري مقاومت ورسره وشو لکه د اشبیلیه په ښار کې خو اخر هم موحدینو ونیو. په دې وخت کې چې د مرابطینو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف د موحدینو او اندلس د خلکو له لوري پاڅون پیل شو، هسپانویانو هم دغه موکه غنیمت وګڼله او ځو ښارونه یې له مرابطینو څخه ونیول، په اخر کې د مرابطینو دوره د موحدینو په لاس پای ته ورسیده او وروستی ښار د غرناطې و چې یحیی واکمن یې مړ شو او د ۵۵۱ مهال یې میمون په نوم حاکم موحدینو ته تسلیم شو. د اندلس تر متحد کولو وروسته موحدینو په ۵۵۲ کې د مریه ښار چې هسپانویانو په ۵۴۲ کې نیولی و، تر اووه میاشتې محاصرې ورووسته بیرته ونیوی. تر دې وروسته په اندلس کې د هغه ځای د حکامو او موحدینو ترمنځ جنګونه ادامه پیدا کوي چې د ګڼو ښارونو د کمزورتیا سبب کېږي. موحدینو له یوه طرفه د اندلس له واکمنو سره په جګړه اخته وو او له بله لوري یې د هسپانیه له کافرانو سره لاسونه په ګریوان کې بند کړي وو، چې په دې سره د هغوی قوت په اندلس کې کمزوری کیده او د هسپانویانو پرلپسې بریدونو د هغوی قوت اوبه کاوه او په افریقا کې هم هغوی ته جنجالونه را پیدا شول چې په دې سره یې په اندلس کې پاته قوت هم له منځه ولاړ او اندلسیان مجبور شول چې د خپل ځانند حفاظت لپاره په خپله یوه چاره ولټوي.

د غرناطې د ممکلت دور(یا وړوکی اندلس):

په کال ٦٦٨هـ کې د موحدینو حکومت په المغرب کې د بني مرین لاس ته ورغی او په دې توګه په اندلس کې هم د موحدینو پښې د هسپانویانو په وړاندې ولړزېدلې، د اندلس خلکو وپتېیله چې دوی باید له دښمن څخه ځانونه په خپله خوندي کړي، له دې امله نو هلته خپل اندلسي حکومتونه جوړ شول چې یو هم له دې څخه د غرناطې حکومت و چې د ابو عبد الله محمد بن یوسف بن نصر- المعروف بابن الاحمر الملقب بالشیخ والغالب بالله په مشری جوړ شو. د غرناطې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت تر دوې پېړۍ زیاته موده دوام وکړ چې تر شل یې زیات واکمنان در لودل.

دغه حکومت د محمد بن یوسف بن الاحمر په لاس د ٦٣٥ پر مهال جوړ شو چې تر ٦٧١ یې حکومت وکړ، د غرناطې حکومت درې لوی ولایتونه یا ایالتونه در لودل چې په منځ کې یې غرناطه، د مشرق لور ته د مریه ښار او د جنوب په خوا کې یې د مالقه ښار و. بنو الاحمر وکولای شول چې تقریبا دوه نیمې پېړۍ دغه ښارونه خوندي کړي. درې مهم اسباب وو چې د دغې سیمې د خوندي کول سبب شول:

اول: غرناطه د اندلس په جزیره نما کې د جنوب لور ته راتیره ده چې په دې سره دوی ته په اساني له المغرب څخه د سختۍ مهال مرستې رسیدلې او هر وخت چې سختي پر راغلې ده د المرینه دولت مرسته ورسره کړې ده.

دوم: د غرناطې مملکت خپل خلک زیاتره د وسلې پر زده کړه او له دښمن سره د جگړې دوامداره مخامختیا ته چمتو کړل، له دې قوت سره د غرناطې مملکت ته هر وخت د اندلس له نورو سیمو هغه کسان راتښتیدل چې ښارونو به یې د هسپانویوانو په لاس سقوط کیدل او دوی به غرناطې ته راتلل په دې سره دغه قوت پیاوړی کیده او د دښمن مقابلې ته یې ښه چمتوالی در لود.

درې: دریېیم مهم عامل دا هم و چې دلته خلک تل د جهاد لپاره سر په لاس ولاړ وو، لکه چې د جهاد جذبې اندلس فتح کړی و، په همدې ډول د جهاد جذبې تر دوه سوه کاله زیات دغه سیمه د دښمن له منگولو وساتله، د دغې سیمې خلک د جهاد لپاره ولاړ او په دې توگه یې د دښمن د حملو مخه نیولې وه چې څه کم دوه نیم سوه کاله یې خپله سیمه خوندي کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرناطې سقوط او په اندلس کې د مسلمانانو د دورې پای:

د ۸٦۹هـ مهال په المغرب کې د مرينه دولت د بني وطاس په لاس سقوط وکړ او دغه نوی دولت د هغه بل پرځای ډېر کمزوری او د اندلس له مسلمانانو سره يې مرسته نه شوای کولای، په دې توګه د اندلس مسلمانان له يوه ستر مرسته کوونکي ځواک څخه محروم شول.

د ۸۸۴هـ مهال د قشتاله او ارغون ممالک سره متحد شول چې د ارغون پاچا پنځم فرناندو د قشتاله له ملکې ايزابيلا سره د ۸۷۴ مهال واده وکړ او په دې توګه دغه دوه پياوړي ممالک د مسلمانانو په وړاندې سره يو شول چې نتايج يې د مسلمانانو لپاره ډېره زړه بوږنونکي وو.

فرناندو د غرناطې له مشر ابو الحسن علي څخه د سختو شرطونو په ښودلو د خبرو اترو غوښتنه وکړه چې ابو الحسن رد کړل په دې سره هغوی ته د حملو لار خلاصه شوه، په بيلابيلو وختونو کې به يې د غرناطې پر ګڼو برخو بريدونه کول او د مسلمانانو سيمه يې ور باندې تنګوله، د غرناطې جنوب غرب ته پرته د مدينه الحمه يا حامه سيمه په ۸۸۷هـ کې د فرناندو له لوري ونيول شوه تر دې وروسته يې د لوشه پر ښار حمله وکړه چې ناکامه شوه.

له ۸۸۷ بيا تر ۸۸۸هـ د غرناطې واکمن د ابو عبد الله صغير په نوم يو کس و، ده د قشتاله له پوځونو سره جنګ پيل کړ او د حاميه په جګړه کې يې ماته ور کړه، پرلپسې يې ځو نورې جګړې هم وګټلې چې اخر د لسانه له کلا سره په يوه جګړه کې بندي شو او د غرناطې چارې يې بيا پلار ابو الحسن علي له ۸۸۸ تر ۸۹۰ پورې په لاس کې واخيستې. د ۸۹۰ مهال ابو عبد الله الصغير د قشتاله له واکمن سره د سوله ييزې معاهدې په ترخ کې را خوشي کړل شو. له ۸۹۰ تر ۸۹۲ هـ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غرناطې واکمن د ابو عبد الله الزغل په نوم کس شو، له ۸۹۲ بیا تر ۸۹۷هـ پورې بیا ابو عبد الله الصغیر د غرناطې مشر شو، د دې پيښو په ترڅ کې د قشتاله پوځونو بیا پر لوشه ښار برید وکړ او د ۸۹۱ مهال دښمن ښار ته ننوت او د سولې شرطونه يې پر ښاريانو وتپل. په دې وخت کې د غرناطې د واکمنانو کورني اختلافات پيل شول، چې د الزغل او وراره تـرمنځ يـې دې اختلافـاتو شـدت وموند او اخـر د غرناطې پاچاهي دوې ټوټې شوه.

د قشتاله واکمن د اندلس پر ښارونو پرلپسې بریدونه کول، د غرناطې شاوخوا یـې کوټل چې د غرناطې ښار کمزوری کړی او دوی يې پـه لانـدې کولـو وتـوانېږي، بالاخره د ۸۹۵هـ مهال الزغل د قشتاله له واکمن سره د سولې تړون وکړ او له مخې يې له اندلسه بهر شو او د الجزائر لور ته ولاړ. له غرنـاطې پرتـه نـور ښـارونه ټـول دښمن ونیول، نو دښمن له ابو عبد الله وغوښتل چې غرناطه هم د ټـاکلو شرطونـو له مخې دوی ته تسلیم کړي. سلطان خپل مرسته کونکي او مشاورين راټول کـړل او په دې اړه يې مشوره وکړه چې د دښمن اعلان شوي شرطونه یې ردکړل.

د ۸۹۷ په پسرلي کې د دښمن دوو پاچاهانو چې مېړه او ماينه وو، پر غرناطه برید وکړ په ډېر ویرونکي ډول يې محاصره کړه، د غرناطې مجاهدين بـه د موسـی بـن ابي غسان په مشري وتل او پر محاصره کوونکو لښـکرو بـه يـې بریدونـه کـول، د هغوی پلانونه به يې بريالي کيدا ته نه ايله کول او په دې توگـه د محـاصرې کـړی اووه میاشتې اوږده شوه، اخر چې له هره لوري د غرناطې مسلمانان نـاهيلي شـول نو د مقاومت ځواک يې وکوټل شو، ټولې هڅې يې د دښمن پـه وړانـدې ناکامـه شوې او په ټولو خلکو کې يو ډول ناهيلي خپره شوه. د ۸۹۷ د محرم له پیل سره د ښار مشرانو پريکړه وکړه چې ښار به دښمن ته سپاري یوازې موسی بن ابي غسان يې مخالفت وکړ، له مجلس څخه په غوسه ووتی او همداسې تری تم شو. تر دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته مجلس وزیر ابو القاسم بن عبدالملک د خبرو اترو لپاره ولېږه چې د ۱۴۹۱ میلادي کال د میلاد د اختر په ورځ تړون لاس لیک شو او په دې لاندې شرایطو سوله وشوه:

۱ـ په قشتاله کې د مسلمانانو د بندي کسانو خوشي کول.

۲ـ د مسلمانانو سرونه، مالونه او عزتونه به خوندي وي.

۳ـ مسلمانانو به د هسپانوي حاکم تر مشري او واکمنۍ لاندې خپل نظم، قضا او شریعت باندې پاته وي.

۴ـ د دین، دیني شعایرو، مساجدو او اوقافو ازادي به په بشپړ ډول ور کول کېږي.

۵ـ هیڅ مسیحي به مسجد او د مسلمانانو کور ته نه داخلیږي.

٦ـ مسلمان به د هسپانیه په هره برخه کې ازاد وي او هیڅ ډول د پېژندنې نښه به نه لګوي.

۷ـ له مسلمانانو که څوک غواړي چې افریقا ته ولاړ شي، نو د هسپانوي پاچا په کښتیو کې تر درو کلونو تلای شي چې اجرت به یې هم نه غواړي.

۸ـ هیڅ مسلمان نارینه او ښځه به عیسویت ته په زور نه بلل کېږي.

۹ـ هسپانوی حاکم به له مسلمانانو سره د عدالت او نرمۍ برخورد کوي.

۱۰ـ اخر شرط دا چې مذهبي مشر به یې پر دې تړون موافقه کوي.

ابو عبد الله وغوښتل چې له غرناطې څخه د بشرات په نوم سیمې ته ولاړ شي، هلته ورته د ژوند کولو سهولتونه ور کړل شول چې دی به د قشتاله د پاچا اطاعت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، د غرناطې له مشرانو او مخورو څخه پنځه سوه کسان د برمته په توګه د قشتاله حاکم ته ور کړل شول چې مسلمانان به د هغه له اطاعت څخه سرغړونه نه کوي او دغه يې يو ډول ضمانت و، دواړو پاچاهانو پر تړون لاسليکونه وکړل چې مسلمانان ډاډه شي خو دغه شرطون په وروسته کې ونه پالل شول او مات شول.

د ۸۹۷ په ربيع الثاني کې يو سهار د غرناطې دروازې د قشتالې د ځواکونو په وړاندې خلاصې شوې او څو قشتالي کسان ورغلل او له ابو عبد الله صغير څخه يې د ښار کيلياني واخيستې.

تر دې يوه ورځ وروسته غرناطې ته د دښمن د پوځ لومړۍ جوفه داخله شوه چې کونت ډي تنديلا يې مشري کوله او وروسته د غرناطې حاکم وټاکل شو، د الحمراء پر برج يې د سپينو زرو صليب پورته کړ او ورسره نژدې يې د قشتاله بيرغ هم ځوړند کړ، بيا دواړه پاچاهان بريالي ښار ته داخل شول او په همدې ورځ ابو عبد الله له خپلې مانۍ له کورنۍ سره يو ځای ووتی او پر ضايع شوې پاچاهۍ يې د حسرت او درد اوښکې تويولې، په البشرات کې د څو مياشتو تر تيرولو وورسته ابو عبد الله پوه شو چې دلته د ذلالت ژوند تيرول سخت دي، نو له اندلس څخه المغرب ته ولاړ او د فاس په ښار کې يې هستوګنه غوره کړه ان چې د ۹۴۰ هـ مهال همالته وفات شو.[۲۷]

په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه:

لومړی بايد دا يادونه وکړم چې مسلمانانو ټوله هسپانيه يا سپين نه ده نيولې، بلکې شمالي او مشرقي برخو کې يې ځينې سيمې له لومړي سره دښمن ته پاتې شوې چې د مسلمانانو په وړاندې يې مقاومت کاوه او دا مقاومت دا روحيه هم له دې

---

[۲۷] د دغي مقالي ټول مواد له تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس نومي کتابه اخيست شوي دي، که د بل کتاب مواد وي ځای پر ځای يې حواله ور کول شوی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایونو په نورو خلکو کې راپیدا او وغوړیده، ما د مقالې په سر کې د مسلمانانو د اشتباه تر سرلیك لاندې دې خبرې ته اشاره کړې ده.

سپین د اروپا د لویې وچې لپاره ډېره وړه برخه ده چې مسلمانانو لاندې کړه، که مسلمانانو هلته د خپلو سیمو ساتنه غوښتلای نو باید د اروپا لویه برخه یې لاندې کړې وای چې په دې سره یې د خپلو سیمو ساتنه ځان ته اسانه کولای شوای، اما د یوې وړې جزیره نما ساتنه ګران کار دی ځکه بل لور ته یې د دښمن درسته وچه ده چې له دې بسته وچې د یوې جزیرې ساتنه مشکل کار دی او دا وروسته تجربو ثابته هم کړه.

تر لومړیو فتوحاتو وروسته مسلمانان په خپل منځي شخړو اخته شول، چې له دښمنه یې توجو واوښته او خپل قوت یې تر خپل منځ سره مصرفاوه چې په توګه یې دلته د دښمنۍ تخمونه کرل او له بهره یې توجو اړولې وه.

مذهبي اختلافات بل هغه سبب دی چې مسلمانان یې په اندلس کې کمزوري کړل او اخر یې له نابودۍ سره مخ کړل.

د مسلمانانو کمزوري او عیاش مشران چې هیڅ وخت یې تر خپلو شخصي ـ ګټو عمومي د اندلس او ټول عالم اسلام ګټو ته ترجیح ور نه کړله، دوی د اندلس په له منځه تللو کې تر بل هر چا زیات ملامت دي او لوی سبب یې هم دوی دي چې حتا یوه غرناطه پاته وه هم دوی تر خپل منځ سره متحد نه شول او د یوې غرناطې پاچاهي یې هم تر خپل منځو سره وویشله او اخر یې دواړې برخې د قشتاله حاکم ته وسپارلې.

د واکمنو میراثي کیدل، دوی نه یوازې دا چې بې اهلیته به وو، بلکې له عام ولس سره به یې اړیکې هم نه وې، د پاچاهي د کورني خلك وو چې د ولس له هیڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول درد څخه به خبر نه وو، له دې امله یې پریکړې یوازې د خپلو ګټو لپاره کولې او د ولس و اندلس ګټې یې په پام کې نه ساتلې.

د ملوک الطوایف دوره د مسلمانانو سخته په تاوان تمامه شوه چې اصلا د اندلس سقوط له همدې ځایه پیل شو، کله چې د مسلمانانو اتحاد پاته نه شو او هر ولایت یو حاکم در لود چې د هغه ولایت چارې یې یوازې د خپلو کورنۍ د ګټو لپاره تنظیمولې، نو حالت تر خرابو خراب شول او اخر یې په نتیجه کې ټول اندلس له لاسه ووتی.

۵/۹/۱۳۹۹

۲۴/۱۱/۲۰۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱ـ تـاريخ العـرب وحضـارتهم في الانـدلس، دوكتـور خليـل ابـراهيم السـامرائي، دوكتور ذنون طه، دوكتور ناطق صالح مصـلوب، دار الكتـاب الجديـد المتحـده، بيروت، يو ټوک، لومړی چاپ: ۲۰۰۰م.

۲ـ اندلس من الفتح الى السقوط، دوكتور راغب السرجاني.

۳ـ قادة فتح الاندلس، محمود شيت خطاب، د موسسه علوم القـران، منـار للنشرـ والتوزيع چاپ، دوه ټوکه، اول چاپ: ۱۴۲۴هـ ۲۰۰۳م.

۴ـ دولة الاسلام في الاندلس، محمـد عبـد الله عنـان، د مكتبـة الخـانجي چـاپ، قاهره، پنځه ټوکه، دوم چاپ: ۱۴۱۱هـ ۱۹۹۰م.

۵ـ البيان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب، ابن عذاري المراكشي ابو عبـد الله محمد بن محمد، د دار الثقافه چاپ بيروت، دوه ټوکه، دريم چاپ: ۱۹۸۳م.

٦ـ الزلاقه معركة من معارك الاسلام الحاسمة في الاندلس، جميل عبد الله محمـد مصري، د الجامعة الاسلامية چاپ مدينه منوره، يو ټوک.

۷ـ الكامل في التاريخ، بن اثير، عز الدين ابو الحسن علي بـن ابي الكـرم، د عمـر عبد السلام تدمري په تحقيق، د دار الكتـاب العـربي چـاپ بيـروت، لـس ټوکـه، لومړی چاپ: ۱۴۱۷هـ ۱۹۹۷م.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library